

Yo vusuludza,
i tevhedza CAPS

Gireidi ya

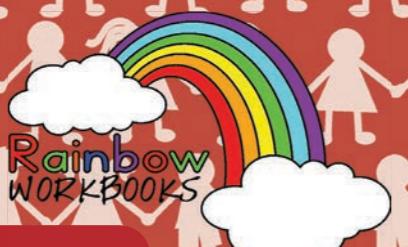
Zwikili zwa Vhutshilo
nga TSHIVENDA

Bugu ya 2
Themo dza 3 & 4

ISBN 978-1-4315-0250-9

9 781431 502509

LIFE SKILLS IN TSHIVENDA
GRADE 1 – BOOK 2
TERMS 3 & 4
ISBN 978-1-4315-0250-9
THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.
9th Edition

Workbooks available in this series:

- Grade R (in all official Languages);
- Literacy/Home Language Grades 1 to 6 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 4 to 9 (in Afrikaans and English);
- Life Skills Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages); and
- Grades 1 to 6 English First Additional Language.

Dzina:

Kilasi:

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Zwi re ngomu

Themo ya 3 Siaṭari

33	Fhethu hu re tshitshavhani tsha hashu	2
34	U londa zwishumiswa zwa tshitshavhani tsha hashu	4
35	Zwo khakhea naa?	6
36	Vhathu vha tshitshavhani tsha hashu	8
37	Zwipuka zwine ra fuwa sa zwifuwohaya	10
38	U vhavhalela zwifuwohaya	12
39	Mikhwa na vhudifhinduleli	14
40	Vhudifhinduleli vhuriwe hafhu.....	16
41	Ndi ngani ri tshi lila zwimela	18
42	Zwimela zwi vhonala nga ndilade?	20
43	Mbeu na hune dza bva hone	22
44	Zwine zwimela zwa ṭoda uri zwi aluwe	24
45	Zwiļiwa zwine ra ja.....	26
46	Hune zwiļiwa zwo fhambananaho zwa bva hone	28
47	Zwiļiwa zwa mutakalo na zwi si na mutakalo	30
48	U vhulunga zwiļiwa	32

Themo ya 4 Siaṭari

49	Tshaka dza nn̄du (1)	34
50	Tshaka dza nn̄du (2).....	36
51	Zwe miđi yo fhambananaho ya fhaṭwa ngazwo.....	38
52	Nn̄du dzi no tea mutsho wo fhambananaho	40
53	U wana fhethu na zwithu (1)	42
54	U wana fhethu na zwithu (2)	44
55	U wana ndila	46
56	Wanani zwiitei tshitorini	48
57	Kushumisele kwashu kwa mađi: hayani na tshikoloni.....	50
58	Ndila dza u lozwa mađi.....	52
59	Mađi a u nwa o teaho na a songo teaho	54
60	U vhulunga mađi o kunaho	56
61	U bva kha masiari u ya kha vhusiku.....	58
62	Makoleni vhusiku	60
63	Duvha na īwedzi	62
64	Naledzi	63

Vho Angie Motshekga
Minista wa Muhasho
wa Pfunzo ya Muteo

Vho Enver Surty
Muthusaminista wa
Pfunzo ya Muteo

Bugu idzi dzo īwalelwa vhana vha Afrika Tshipembe, mushumo wa hone wo rangiwa phanda nga Minista wa Pfunzo ya Muteo, Vho Angie Motshekga na Muthusaminista wa Pfunzo ya Muteo, Vho Enver Surty.

Bugu dza mishumo dza Rainbow ndi tshipida tsha zwe Muhasho wa Pfunzo ya Muteo wa ita zwa u khwiñisa vhukoni ha vhagudi vha Afrika Tshipembe vha gireidi dza rathi dza u ranga. Sa tshiñwe tsha zwithu zwihiwlane zwa Pulanetshumisi ya Muvhuso, thandela iyi yo konadzea nge ya lambedzwa lu sa vhudzisiwa nga Muhasho wa Gwama ja Lushaka.

Hezwi zwo ita uri Muhasho u kone u bveledza bugu idzi, dzi kha nyambo dzothe dza tshiofisi, dzi tshi waniwa mahala.

Ri na fulufhelo ja uri bugu idzi dzi do thusa vhadededzi (vhagudisi) mushumoni wavho wa u funza wa duvha īiñwe na īiñwe khathihi na u vha na vhūtanzi uri vha khunyeledze kharikhuļamu yothe. Ro ita nga vhuronwane uri ri sumbedze ndila vhadededzi kha nyito nge ra shumisa aikhoni dzi no sumbedza uri mugudi u tea u ita zwifhio.

Ri na fulufhelo īi no bva īi mbiluni uri vhana vha do diphīñā nga u shumisa bugu idzi zwenezwi vha tshi khou aluwa na u guda, khathihi na uri na vhonevho, sa mudededzi, vha do diphīñā na vhana avha.

Ri ri kha vhone na vhagudi vhavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.

Gireidi ya

1

Zwikili zwa Vhutshilo
nga **TSHIVENDA**
Bugu ya 2

Heyi bugu ndi ya:

33

Fhethu ha tshi tshavha tsha hashu

3 - Vhege dza /
Themo ya

Humbulani nga
vhatu vhothe
vhane na vha vhona
na u amba navho
duvha linwe na
linwe – ndi vhatu
vhane vha vhumba
tshitshavha tsha
hanu.

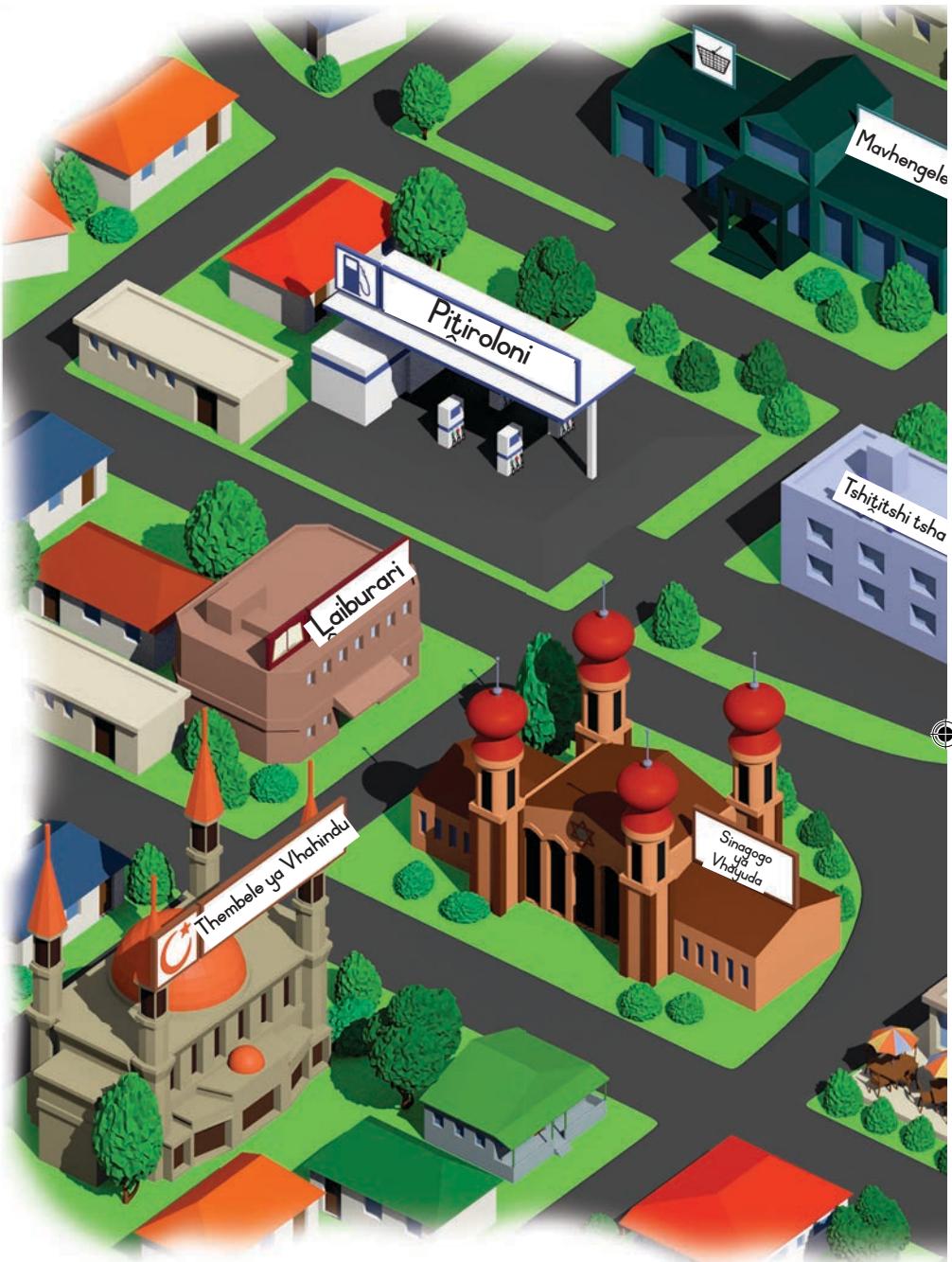
Vha nga vha vhatu
vha re zwitaratani
kana vha tshi dzula
tsini na ha hanu.

Vha nga vha vha
tshi wanala kerekeni
kana tshikoloni tsha
hanu, mapholisa
a kusi kwa hanu,
madokotela na
vhanwe vhanzhi.

Kha ri vhale

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga tshifanyiso tshi re kha masiatari aya mavhili.

Ndi fhethu hufhio tshifanyisoni itshi hune na hu elelwa?

Ndi ngafhi kha afha fhethu hune vhatu vha ~ angana kana u kuvhangana hone?

Kha ri ite nyito

Deithi:

Ndi f hethu hufhio hu re kha tshifanyiso tshi re afho fhasi he na vhuya na hu dalela? Tevhedzelani zwivhumbeo zwaho nga khirayoni.

Kha ri ambe

Vhudzani khonani yanu uri no dalela afho f hethu ni na nnyi kana no vha ni nothe. Ndi ngani no hu dalela?

Ni vhona u nga afho he na endela hone hu a lulutshela vhaeni vha re vhaholef hali?

Teacher:
Sign:
Date:

34

U londa zwishumiswa zwa tshitshavhani tsha hashu

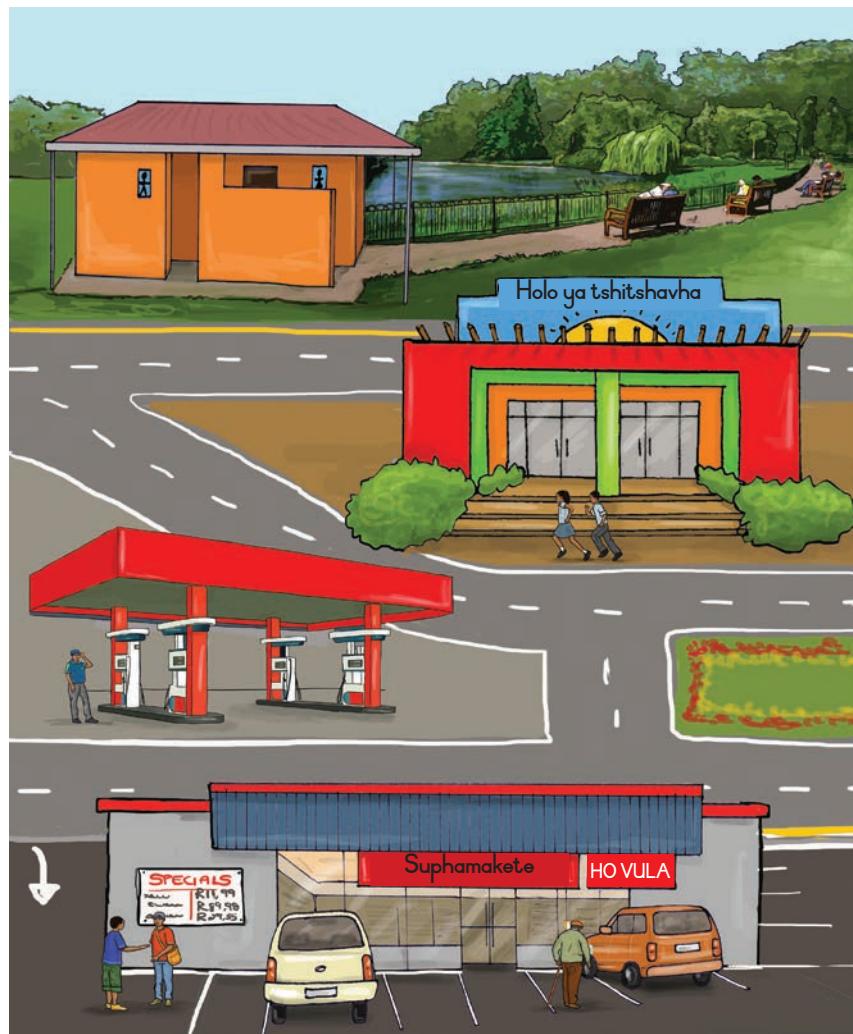
Vhege dza /

3 - Themo ya

Hune ra dzula hone hu na zwishumiswa zwine zwa nga shumiswa nga vhatu vhothe. Kiliniki, zwikolo, midavhi ya zwipotso na zwibadela ndi fhethu hune rothe ra hu shumisa.

Ri tea hafhu u ita uri vhupo hashu hu dzule ho kuna, u itela uri muthu muñwe na muñwe a diphine ngaho.

Kha ri ambe

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga tshifanyiso itshi:

- Ni vhabona u nga vhatu vha a takalela u dzula afha fhethu?
- Ndi nga mini ni tshi humbula ngauralo?
- Tshitshavha na vhupo ha hanu hu nga khwiñiswa nga ndilade?

Kha ri ite nyito

Dioleni tshifanyiso tsha mivhalavhala tsha musi ni tshi khou tshimbila nga tshiendedzi tsha phabuliki (tsha nnyi na nnyi sa tshidimela, bisi kana thekhisi. Ni ite na u sumbedza saizi dzo fhambananaho dza vhatatu vhe na namela navho - vhariwe vha vhe vho dzula vho tou tswititi, vhariwe vha vhe vho kotamela phanda kana vho lala vho gogodela nga mutana, vhariwe vhe vhahulwane ngeno vhariwe vhe vhatuku.

Deithi:

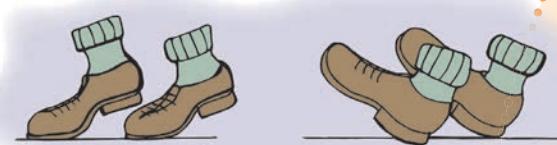

Kha ri tharamuwe

Kha ri dudele

- Itani uri ni didudedze nga u dodoma ni tshi ya phanda nga zwikunwe.
- Zwino tshimbilani nga tshamurahu nga zwirethe.
- Tshimbilani ni tshi ya phanda nga zwirethe.
- Zwino tshimbilani nga tshamurahu nga zwikunwe.

Sikani maledere

Itani zwigwada zwa vhatatu vha vhavhilivhavhili. Shumisani mivhili ya vhoiwe kha u vhumba maledere.

Ni nga ima na luvhondo kana na lala fhasi.

Wanani uri inwi na khonani dzanu ni nga kona u sika ledere line a hu na muthu ane a nga li kona.

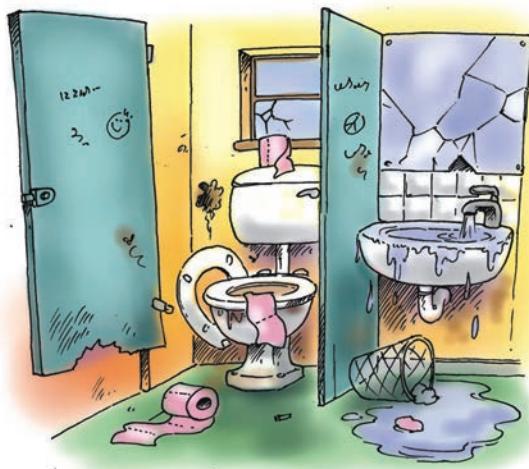
35

Zwo khakhea naa?

Themo ya 3 - Vhege dza 2

Kha ri ambe Lavhelesani zwifanyiso izwi.

Ni a ṭalukanya uri izwi swishumiswa zwoṭhe ndi zwifhio? Vhudzani khonani yanu ndila yone ya u shumisa tshishumiswa tshiñwe na tshiñwe.

Kha ri ite nyito

Fhaṭani modele (tshiedziswa) wa tshifhaṭo ni tshi shumisa matheriala o vusuludzwaho. Ni nga kha di fhaṭa kiliniki, laiburari kana tshifhaṭo tshirwevho tshi re henefho tshitshavhani tsha hanu. Ni nga kha di shuma nga zwigwada. Khavhisani tshifhaṭo tshanu ni tshi sumbedza uri ndi tshifhaṭode tshe na fhaṭa.

Deithi:

Kha ri ḫaramuwe

- Vhekanyani mathaela o tou ima kha rou.
- Swendani vhukati hao.
- Ladzani mathaela fhasi.
- Imani nṭha ha thaela nga milenzhe mivhili.
- Thengathengani nga mulenzhe muthihi kha thaela.
- Shumisani mathaela aya kha mitambo miňwevho ya u ḫaramuwa.

Ni vhone ni sa do dihuvhadza.

Teacher:
Sign:
Date:

36

Vhathu vha tshitshavhani tsha hashu

Themo ya 3 - Vhege dza 2

Kha ri nwale

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Nangani dzina lo teaho tshifanyiso tshinwe na tshinwe li tshi bva kha zwibogisi zwi re kha tshanda tsha u la. Li nwaleni fhasi ha tshifanyiso itsho.

Mushelapitirolo

Murengisi wa maluvha

Nese (muongi)

Mureili wa thekhisi

Muofisiri wa zwa vhuendi

Dokotela

Murengisi wa mitshelo

Mudzimamulilo

Pholisa

Kha ri ambe

Ni ambe na khonani yanu ngazwo.

Avha vhathu ni a tangana navho tshitshavhani tsha hanu?

Vhathu vha tshitshavhani tsha hanu vha a thusana? Vha ita mini?

Kha ri nwale

Talani mutalo u tshi bva mathomoni a fhungo linwe na linwe li re kha tsha monde u tshi ya kha li no fana nalo kha tsha u la.

Deithi:

Mudzimamulilo

Murado wa Tshumelo dza Tshipolisa dza Afrika Tshipembe (SAPS)

Dokotela

Murengisi wa mitshelo

Mushelapitirolo

u fara mafovhu.

u rengisa mitshelo.

u shela pitirolo.

u dzima mililo.

u a ri fhodza.

Kha ri nwale

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Nangani dzina lo teaho tshifanyiso tshirwe na tshirwe li tshi bva kha maipfi a re afho fhasi. Ni li nwale fhasi ha tshifanyiso tshirwe na tshirwe. Vhambedzani phindulo dzanu na dza khonani yanu.

Ha zwidzimamulilo

Pitroloni

Sibadela

Tshititshini tsha mapholisa

Kha ri tharamuwe

Vhandani zwanda ni tshi tevhedza mutevhetsindo une na khou pfa.

- Thetshelesani zwavhu di musi mutevhetsindo u tshi shanduka.
- Itani ngaurali kha muzika wa tshaka dzo fhambanaho, u bva kha wa kilasiki u swika kha phopo.
- Vhandani nga u tavhanya kana nga u ongolowa ni sa xedzi mutevhetsindo.

Tsvhudzo ya mudededzi:

Thetshelesani muzika une mudededzi wanu vha khou tamba kana mitevhetsindo ine mudededzi vha ita kha ngoma kana tshilidzo tshirwevho tshi no lidzwa nga zwanda.

Zwipuka zwine ra fuwa sa zwifuwohaya

Themo ya 3 - Vhege dza 3

Kha ri vhale

Vhunzhi hashu ri na zwifuwohaya. Tshifuwohaya ndi tshipuka tshine tsha vha khonani yanu. Ni a tshi vhavhalela nahone tshi dzula tshi tsini hanu - huñwe tshi dzula na inwi ngomu nduni ya hanu kana tshi na vhukhudo hatsho ha tchipentshela henef ho mudini.

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso. Ambani na khonani yanu nga tshifanyiso itshi. Shumisani khirayoni kha u tangedzela zwifuwohaya zwothe zwine na kona u zwi vhona. Ni nga kona u vhala zwifuwohaya zwingana? Vhudzani mudededzi wanu.

- Ni na tshifuwohaya? Arali ni natsho, talutshedzani khonani yanu nga hatsho.
- Arali ni si na, talutshedzani khonani yanu uri ndi tshifuwohaya de tshine na tama u vha natsho kana uri ndi ngani ni si na tshifuwohaya.

Kha ri nwale

No fhelela sa kilasi, nwalani mutevhe wa zwifuwohaya zwothe zwine zwi si vhe hone tshifanyisoni. Nwalululelani hafha zwine mudededzi wanu vha nwala kha bodo.

Kha ri ite nyito

Olani tshifuwohaya
tshiñwe na tshiñwe
tshine na tshi tama – ni
nga kha di sokou humbulela
tshipuka tshiñwe na tshiñwe
tshine na tama u tshi fuwa.
Shumisani vumba kha u
vhumba tshifuwohaya itsho.

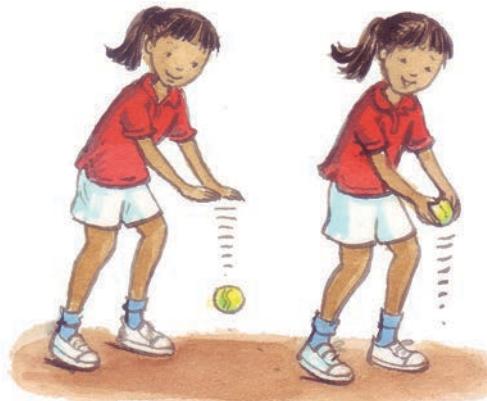
Kha ri t̄haramuwe

Itani ndowendowe ya u posa na u gavha bola.

- Posani bola ya thenisi tuyani ni tshi shumisa zwanda zwivhili.
- Zwino i poseni tuyani nga tshanda tshithihi ni dovhe ni i gavhe nga tshanda tshenetsho.
- Zwino i poseni tuyani nga tshila tshiñwe tshanda ni dovhe ni i gavhe nga tshanda tshenetsho.
- Bammbisan bola ya thenisi fhasi nga zwanda zwivhili ni i gavhe hafhu nga zwanda zwivhili.
- I bammbiseni nga tshanda tshithihi ni dovhe ni i gavhe nga tshanda tshenetsho.
- I bammbiseni nga tshila tshiñwe tshanda ni dovhe ni i gavhe nga tshanda tshenetsho.
- Imani no ita danga. Fhirisani bola nga zwanda zwivhili i ye kha muthu o imaho tsini na inwi.
- Fhirisani bola nga tshanda tshithihi i ye kha muthu o imaho tsini na inwi.
- Fhirisani bola nga tshila tshiñwe tshanda i ye kha muthu o imaho seli na inwi.

Tsivhudzo ya mudededzi:

Vhunzhi ha mmbwa hu pfana na u tamba nga bola.
Fhedzi ni tea u vha na luvhilo ngauri mmbwa
dzi pfana na u dzhia bola dza shavha nayo.

Teacher:	Sign:
Date:	

38

U vhavhalela zwifuwohaya

Themo ya 3 - Vhege dza 3

Kha ri ambe Ndi mafhungo mahulwane u vhavhalela zwifuwohaya zwashu.

Ambani na khonani yanu nga zwithu zwine zwifuwohaya zwa ṭoda. Didzhieni ni tshifuwohaya tshe khonani yanu a ola kha siatari ja II. Humbulani nga zwine na nga ṭoda. Ni nga sedza zwithu zwi no nga zwiliwa na hune na do edela hone. Zwino ṭalutshedzani khonani yanu. Ni ite na u amba nga zwine a tea u ita arali ni tshi nga lwalala.

Kha ri nwale

Itani thiki (✓) tsini na tshithu tshirwe na tshirwe tshine tsha ṭodiwa nga tshifuwohaya.

Madi

Zwiliwa

Fhethu hu no dudela na u sa nukala hune tsha do edela hone.

Nanga ya zwifuwo musi tshi tshi lwalala

Holodei

Kha ri ite nyito

Olani vhukhudo na zwiliwa zwine zwa ṭodiwa nga zwipuka izwi. Ni kone u nwala madzina ane ra a rina vhana vhazwo.

Tshipuka	Zwiliwa	Dzina ja nwana

Deithi:

Kha ri ite nyito

Vhalani fhungo linwe na linwe ni humbule ngauri no vha ni tshi nga dipfa hani na uri no vha ni tshi nga ri mini kana u ita mini. Mudededzi wanu vha do ni vhudza uri ni tambe litambwa lifhio.

- No fuwa tshifuohaya tshiswa.
- Tshimange tshanu tsho ngalangala.
- Mmbwa yanu yo la thoyi (tshitambisa) yanu ine na i funesa.
- Khonani yanu u levhela (tunga) mmbwa.
- No vhaba mmbwa yo khietshelwa goloini yo valiwha mafasitere.

Kha ri tharamuwe

Thetshelesani mitevhetsindo yo fhambananaho ine mudededzi wanu vha do i lidza. Diiteni uri ni tshipuka tshine tsha tshina tshi tshi tevhedza mitevhetsindo wa muzika.

Kha ri ambe

Muvhu da ndi lushaka lwa mbevha. Mano a mbevha ha gumi u aluwa.

Nwaha muthihi wa muthu u lingana na minwaha ya sumbe ya mmbwa. Musi mmbwa i na minwaha miraru, i na minwaha ya fumbili ya muthu.

Musi tshimange tsho takala, tshi a honedzela.

Kha ri diphine

"Tshimange na Mbevha". Mudededzi wanu vha do ni vhudza uri ndi nnyi a re tshimange, ndi nnyi a re mbevha. Tshintshanani (thaqulanani) vhuimo nga murahu nyana.

Kha ri vhale

Mikhwa na vhudifhinduleli

Maipfi aya a sumbedza mikhwa. Mikhwa yashu ndi ndila ine ra fara ngayo vhañwe vhatu. Mikhwa yashu i ri sumbedza uri ri t̄honifhana hani sa vhatu.

Ri pfa ri tshi takalela u amba na muthu a re na mikhwa. Zwi dovha zwa vha zwavhuđi u vha na vhukonani na muthu a re na mikhwa yavhuđi.

Ri na vhudifhinduleli ha u fara vhañwe vhatu zwavhuđi tshifhinga tshothe. Ndi ngazwo muñwe na muñwe washu a tshi tea u tshila nga mikhwa yavhuđi.

Deithi:

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso. Vhalani maipfi a re zwibogisini. Ambani na khonani yanu nga zwifanyiso izwi. Ambani nga mikhwa mivhuya na mikhwa mivhi ine vhana vha khou sumbedza.

Ndi matsheloni,
Makhulu!

Sumbedzani u vhavhalela.

Konani u lindela.

Vha mpfarele,
Mmawe. Ndo vha
ndi tshi khou sedza
nelete kha vasi
yavho, ya wa ya
kwashea!

Ivhani a neaho.

Ndi a livhuha
no nthetshelesa
zwavhudzi.

No hangwa vhurotho
hanu? Dzhiani hanga.

Ivhani a fulufhedzeaho.

Lumelisani vhathu vhane na vha divha
na vhane na sa vha divhe.

Mulalo, wee. Ndo doba
bege yanu hangei nn̄da.
Thamusি kharayoni
dzañu dzi tshee hone
dzothé.

Thonifhani vhariwe vhathu.

Thonifhani zwi re zwa vhariwe.

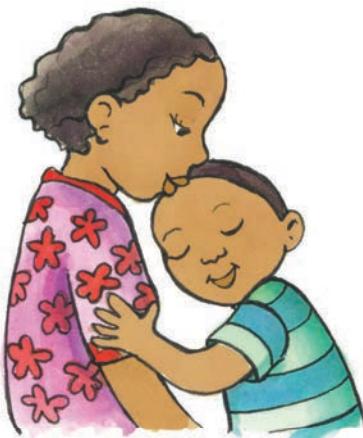
Teacher:
Sign:
Date:

Vhudifhinduleli vhuñwe hafhu

Themo ya 3 - Vhege dza 4

Kha ri nwale

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni vhale mafhungo a re zwibogisini. Talani mutalo u tshi ya kha vhudifhinduleli hu no yelana na tshifanyiso tshiñwe na tshiñwe.

Ndi a thusa uri mudi wa hashu u dzule wo kuna.

Ndi khonani ya vhukuma i no thusa vhaniwe.

Ndi a sumbedza vha muta wa hashu uri ndi a vha funa.

Ndi tamba zwavhuđi nga thoyi (zwitambiswa) dza khonani yanga.

Ndi a dithogomela khathihi na u londa zwithu zwanga.

Ndi a thusa khotsi anga u deka ṭafula.

Kha ri tambe

Itani litambwa la mikhwa yavhudzi na vhudifhinduleli ni tshi sumbedza:

- u lumelisa vhathe vhanne na vha divha na vhanne na sa vha divhe
- kana u kona u lindela
- kana u kona u thetshelesa zwavhudzi muñwe muthu
- kana u kona u nea
- u ita vhukonani na muñwe muthu
- u fulufhedzea
- kana u thonifha zwi re zwa vhanwe
- kana u thonifha vhanwe vhathe

Deithi:

Musi ni kha zwigwada, itani litambwa la mikhwa yavhudzi na vhudifhinduleli zwi tshi kwama:

- muña wa hanu
- kana mushumo wanu wa tshikolo
- kana mishumo yanu ya hayani
- kana zwiliwa zwine na newa duvha linwe na linwe
- kana zwiambaro zwine na ambara
- kana thoyi dzanu
- kana khonani dzanu

Kha ri ite nyito

Dioleni tshifanyiso ni tshi khou sumbedza vhukonani na vhanwe vhathe.

Kha ri tharamuwe

Thetshelesani mudededzi wanu vha tshi ni vhudza uri ni thamuwe/fhufhe, ni gidime kana ni kokovhe.

Vha do lidza tshitiriri vha sa athu amba ndaela ntswa. Tevhedzani ndaela ya mudededzi wanu nga u tavhanga kana na ongolowa.

Kha ri tambe

Tambani openi nga mulenzhe wanu une na sa u shumisese. Ndi mikhwa mihulwane ifhio yavhudzi ine na i sumbedza musi ni tshi khou tamba openi?

Teacher:

Sign:

Date:

Ndi ngani ri tshi lila zwimela

Themo ya 3 - Vhege dza 5

Kha ri ambe

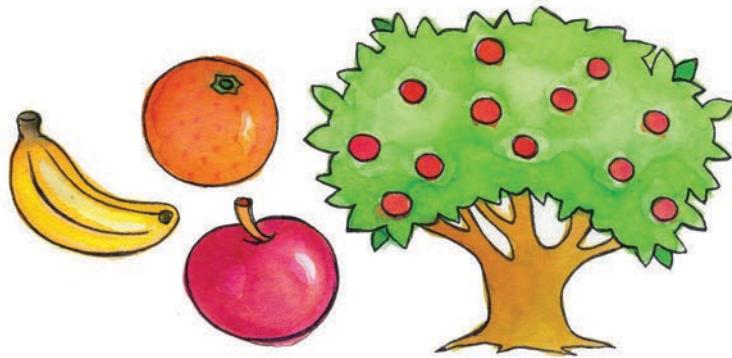
Lavhelesani u mona na inwi. Ndi zwithu zwifhio zwine na vhona zwo bva kha zwimela? Ambani na khonani yanu ni vhone uri vhuvhili hanu ni nga humbula nga zwithu zwingana. Vhudzani mudededzi wanu nga zwimela zwe na kona u zwi humbula.

Kha ri vhale

Zwiñwe zwimela zwi ri fha dzhusi na zwiliwa.

Zwiñwe zwimela na miri zwi ri fha mirunzi.

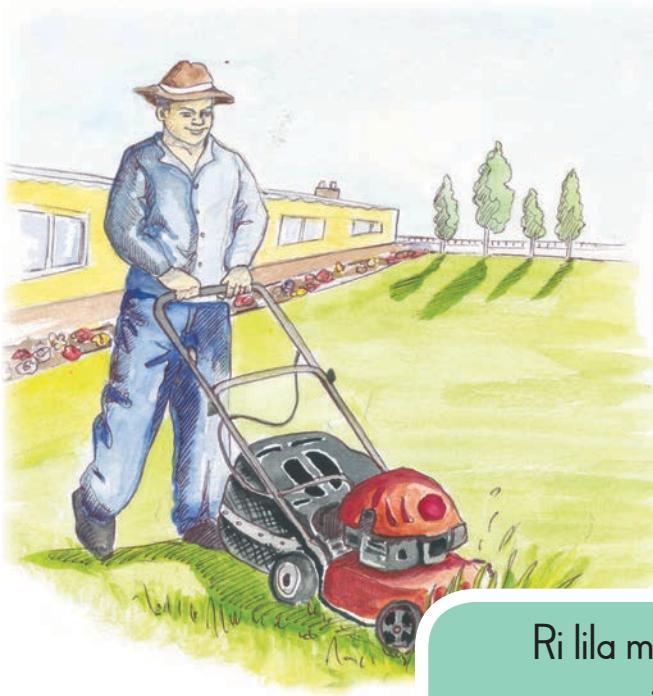

Zwiñwe zwimela na miri zwi fha zwipuka vhukhudo.

Zwiñwe zwimela zwi ri fha maluvha a u nakisa nduni dzashu.

Deithi:

Ri lila mahatsi midavhini
yashu ya mitambo.

Ri lila mudali wa u ita
zwiambaro.

Ri shumisa ḥhanga kha u ita
mithatha na u fulela ḥhanga.

Ri shumisa zwimela na miri kha
u ita fenitsha.

Ni na khonani yanu, nangani zwithu zwiraru zwiḥulwane
zwine ra shumisa zwimela khazwo.

Ri nga ita uri zwimela zwi ḥavhanye u fhela nge ra zwi
shumisesa? Ambani nga mbudziso iyi no fhelela sa kilasi.

Zwimela zwi vhonala nga ndilađe

Themo ya 3 - Vhege dza 5

Kha ri nwale

Zwimela zwi na zwipida zwo fhambanahao. Shumisani maipfi a no bva zwibogisini ni tshi lebu la zwimela izwi. Vhambedzani maipfi aŋu na a khonani yanu.

midzi

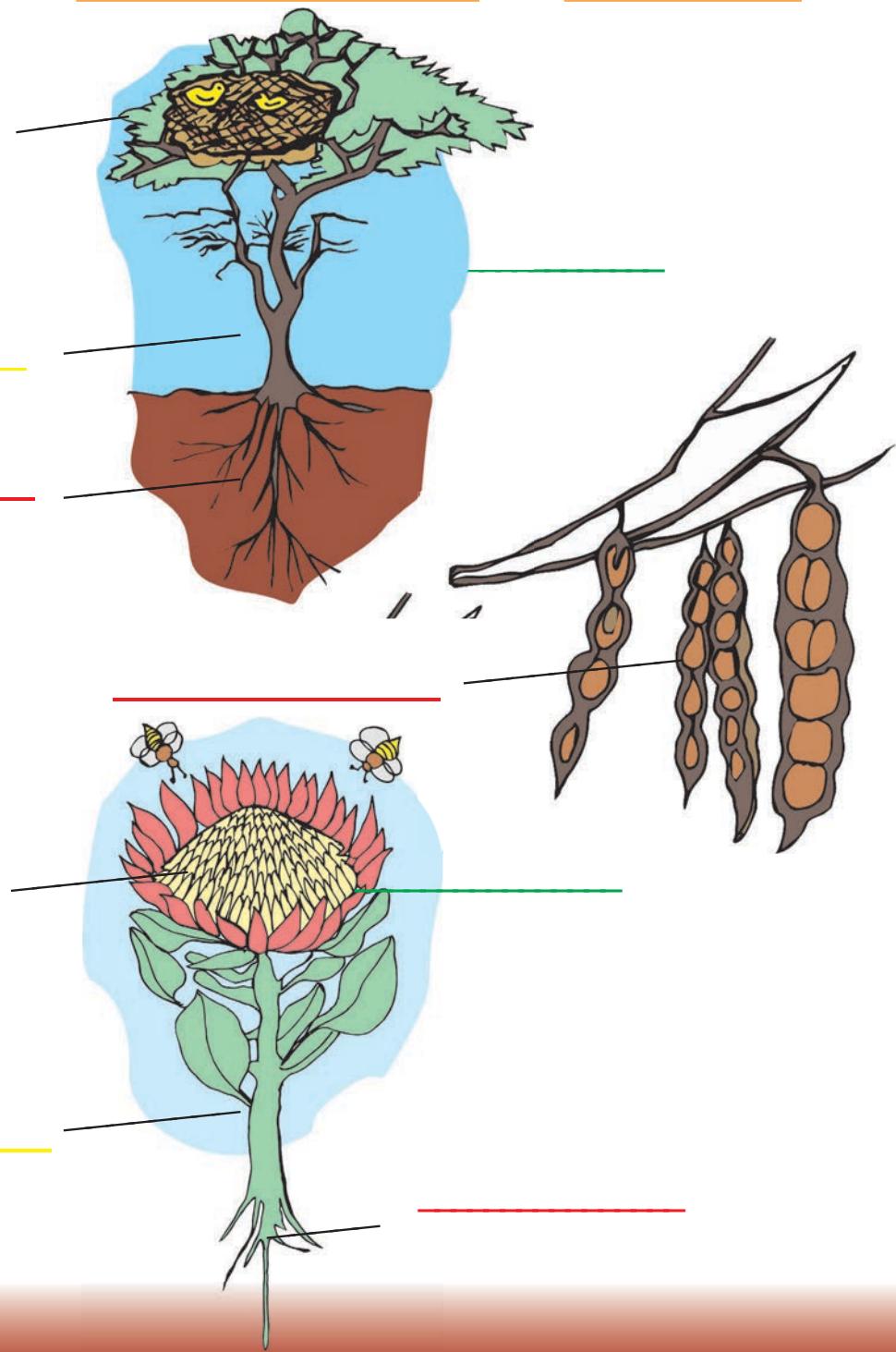
tsinde

tari

liluvha

ganda la mbeu

tsinde

Kha ri tharamuwe

Khethekanyani kilasi hu bve zwitshinyangade na vhalimangade.

- Vhalimangade vha lingedze u thivhela kana u fasha zwitshinyangade.
- Tshintshanani vhuimo nga murahu ha minete mivhili.
- Zwi dovhohololeni lunzhi.

Kha ri tambe

Tambani mudzumbamo.

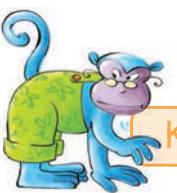
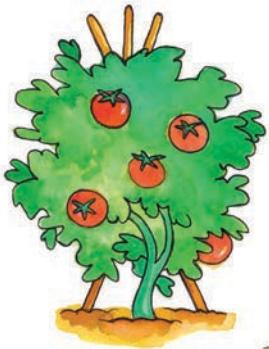
Zwitshinyangade zwo dzumbama hothe nga fhasi kana murahu ha zwimela zwino vhalimangade vha tea u zwi wana zwi sa athu la zwimela zwothe.

Kha ri ambe

Zwimela zwa tshaka dzo fhambanahao zwi vhonala zwo fhambana vhukuma.

Fhedzi zwi dovhya zwa fana fhethu hunzhi. Lavhelesani zwifanyiso izwi. Ambani na khonani yanu nga zwimela. Zwi fhambana ngafhi zwa fana ngafhi?

Kha ri ite nyito

Olani kana ni pennde
tshikhokhonono tshi no khou
todou la munawa. A tsho ngo
tea u vha tshikhokhonono
tsha vhukuma. Shumisani
muhumbulo (nyelekanyo)
wanu. Olani kana ni pennde
ni tshi shumisa mitalo kana
zwivhumbeo zwi no vhonala.

Deithi:

Mbeu na hune dza bva hone

Themo ya 3 - Vhege dza 6

Kha ri vhale

Zwinwe zwimela zwi na mbeu dze dza dzumbiwa kha maluvha kana mitshelo.

Ri ita na u ḥavha mbeu idzi uri hu mele zwimela.

Mbeu i a wa kha zwimela uri i thome zwimela zwiswa.

Dzinwe mbeu dzi hashiwa nga maya kana nga vhathe, zwikhokhonono na zwipuka. Maiwe makanda a mbeu a liwa nga zwinoni lune mbeu ya sala kha zwitoko zwazwo. Mbeu iyi i a hwaliwa ngaurali ya ya ya mela huṇwe fhethu.

Kha ri ambe

Mbeu dzi phadaladzwa nga ndila ifhio kha tshiñwe na tshiñwe tsha zwifanyiso izwi? Mbeu iñwe na iñwe i tea u vha i na tshivhumbeo tshifhio uri i kone u phadaladzwa nga ndila iyi? Rerani na khonani yanu.

Arali ni tshi ḥodou ḥavha zwimela nga mbeu, ni nga shumisa mbeu i no bva kha zwimela zwi re ngadeni yanu. Kana ni tou renga mbeu vhengeleni.

Kha ri ambe

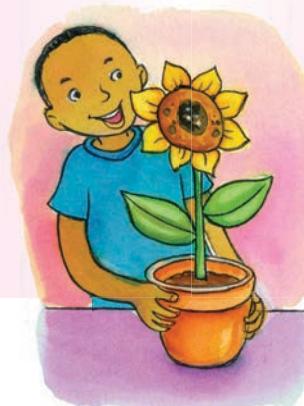
Gudani tshirendo itshi na mitharamuwo.

Deithi:

Vhutshilo ha tshimela

Kubeu kulukuluku:
 Kha ri ṭavhanye ri ku ṭavhe mavuni!
 Kwa mbo di mela tsinde na dzuvha.
Li re na munukho u no nukhelela.
Notshi ya nona i tshi mona na
 dzuvha –
 Hu si kale lila dzuvha la mbo fa.

Ni songo ṭungufhala na lila
Ngauri mupo a u lili.
 Sedzesani ni vhone vhutolo:
 Dzuvha lo fa, dzuvha lo zwala
 Tsinde lo oma, fhedzi nga fhasi
 ha matari o omaho
 Mbeu yo lindela u mela mavuni hafhu!

Kha ri ṭharamuwe

Sumbedzani uri no takala nga u ita hezwi
 Farani dzuvhariboni (sashi) kana riboni
 ndapfu nga tshanda tshine na tshi shumisesa.
 Dzungudzani tshe na fara, ni tshi ita phetheni
 dzo fhambananaho muyani kana kha mavu.
 Thomani nga u shumisa tshanda tshine na tshi
 shumisesa ni kone u tevhedza nga tshine na sa
 tshi shumisese.

Arali hu na muri henefho tsini, vhonani uri ni
 nga u shumisa hani ni tshi tamba. Dembetitani
 nga thambo yo vhofhiwaho ya khwaṭha.
 Thomani nga u shumisa zwanda zwivhili, ni
 shumise tshanda tshine na tshi shumisesa
 ni kone u tevhedza nga tshine na sa tshi
 shumisese.

Tsvhudzo ya mudededzi:
 Shumisani thambo, sashi
 na riboni.

Teacher:
 Sign:
 Date:

Zwine zwimela zwa toda uri zwi aluwe

Themo ya 3 - Vhege dza 6

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso itshi. Zwithu zwot̄he zwi re khatsho zwi a tshila?

Ambani na khonani yanu ngatsho. Ndi zwithu zwifhio
zwi tshilaho zwine na kona u zwi vhona?

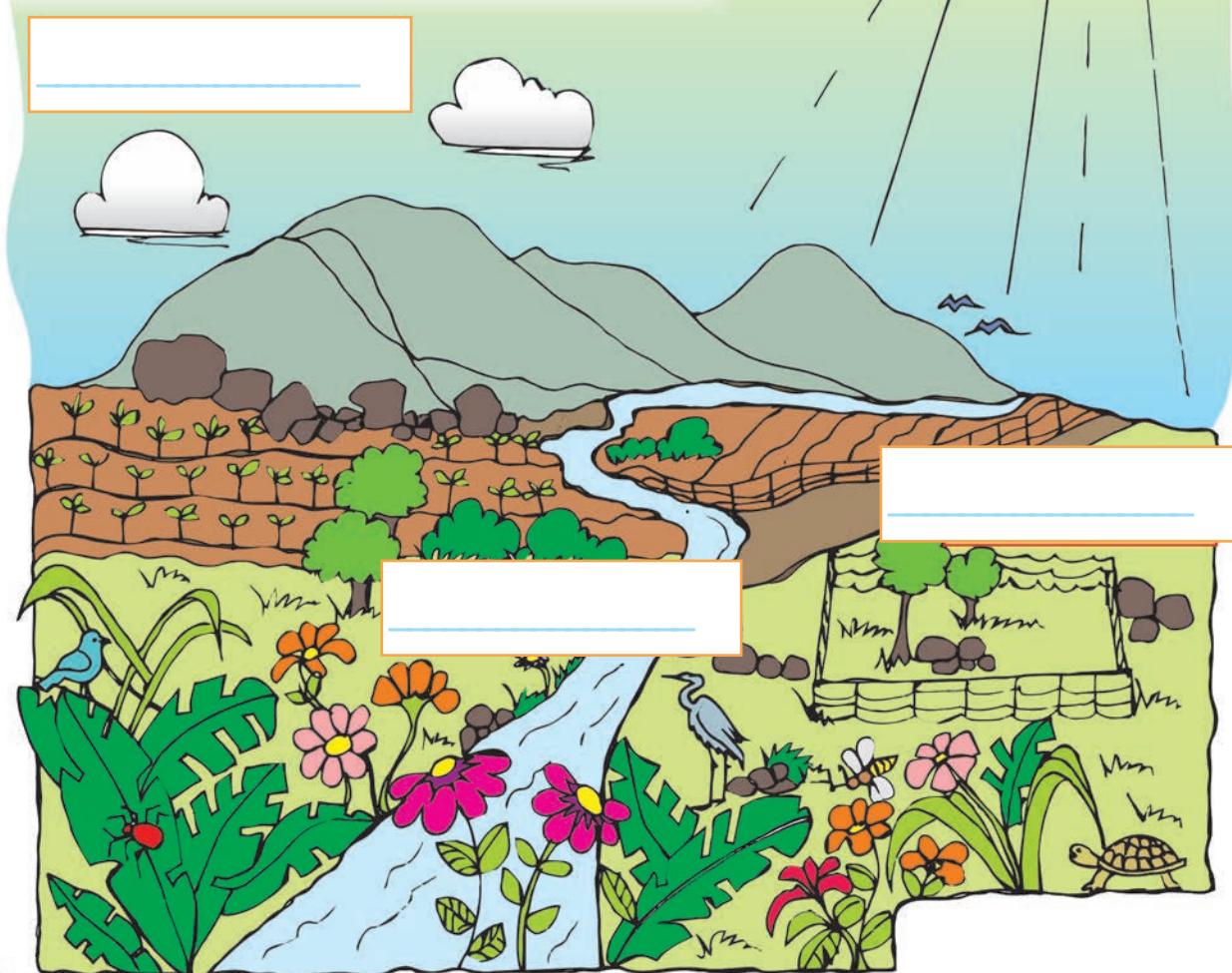
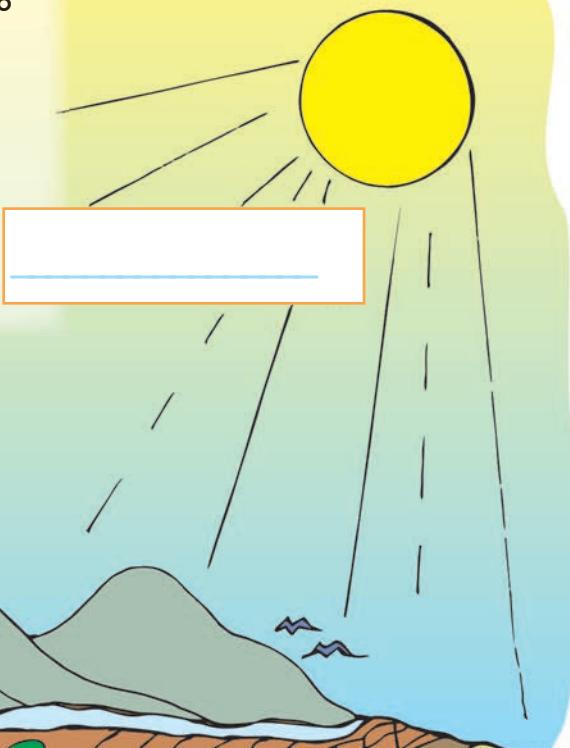
Ndi zwifhio khazwo zwine zwa vha zwimela?

Zwimela zwi a aluwa?

Zwimela zwi a la? Arali zwi tshi la, zwi la mini?

Zwimela zwi a nwa?

Arali zwi tshi nwa, zwi nwa mini?

Kha ri nwale

Zwino r̄walani l̄inwe na l̄inwe la haya maipfi kha tshifanyiso tshi re afho nt̄ha ni
tshi sumbedza uri zwimela zwi toda mini uri zwi aluwe.

masana

madi

pfushi

muya

Kha ri ite nyito

Zwi a leluwa u t̄avha tshimela tshanu
inwi muñe. T̄avhani muñawa.

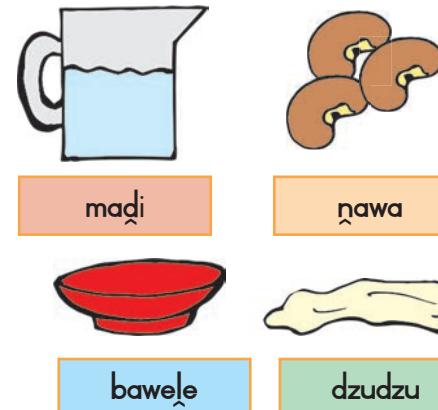
Deithi:

Tevhedzani maga haya:

Liga la 1:

Tibani ñawa tharu nga
mbemba mbili dza dzudzu.

Zwi vheyeni sosarani kana
baweleñi i si na tshithu.

Ni tea u vha na:

Liga la 2:

Shelani madi n̄tha
ha dzudzu ni vhe
na vhutanzi uri yo
ñukala vhukuma.

Liga la 3:

Vheani sosara kana
bawele kha guvha la
fasitere kana fhetru
hu re na tshedza tsho
linganelaho.

Liga la 4:

Nga murahu ha
maðuvha nyana, t̄olelani
ni vhone uri tshimela
tshanu tshi khou
aluwa nga ndilade. Tshi
sheledzeni luthihi nga
vhege.

Duvha la 1

Duvha la 2

Duvha la 3

Duvha la 4

Liga la 5:

Musi tshimela tshanu
tsho no bva midzi, ni
tshi t̄avhe mavuni o
limiwaho.

Liga la 6:

Sheledzani tshimela tshanu
tshifhinga tshothé. Nga murahu ha
vhege dzi si gathi, ni do vha ni tshi
vho fula ñawa dzañu.

45

Zwi^liwa zwine ra ^la

Themo ya 3 - Vhege dza 7

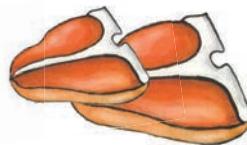
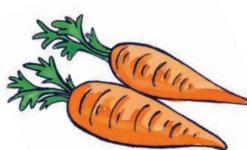
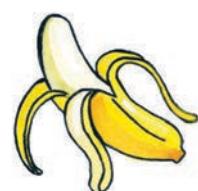
Kha ri vhale

Zwi^liwa zwa pfushi zwi ri fha mafulufulu.

Ri tea u ^la zwi^liwa zwi re na mutakalo uri ri kone u shuma mishumo yashu zwavhu^ldi. Zwi^liwa zwi re na mutakalo zwi ri fha mafulufulu khathihi na u ri alusa.

Kha ri nwale

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Nwalani dzina ^la lushaka lunwe na lunwe lwa tshiliwa nga fhasi ha tshifanyiso tsho teaho.

Kha ri nwale

Zwithu zwine na funesa u zwi ^la ndi zwifhio? Ndi zwi^liwa zwifhio zwine na si zwi funese? Zwi nwaleni fhasi ha ^lhoho yo teaho afho fhasi. Nangani kha zwifanyiso zwi re a fho nt^ha.

Zwi^liwa zwine nda zwi funa**Zwi^liwa zwine nda sa zwi fune**

Deithi:

Kha ri vhale

Ri nga khethekanya zwiliwa zwa bva zwigwada zwa sumbe.

Ni tea u la zwiliwa zwi re nga fhasi tshifhinga tshothé. Ni nga kha di la zwiliwa zwi re nga nthanthá, fhedzi hu si tshifhinga tshothé.

Kha ri ambe

Ambani sa kilasi

Ndi nga mini ri tshi tea u sa lesa zwiliwa zwi re nga nthá tshifanyisoni itshi ngeno ro tea u lesa zwi re nga fhasi?

Teacher:
Sign:
Date:

Hune zwiliwa zwo fhambananaaho zwa bva hone

Themo ya 3 - Vhege dza 7

Kha ri vhale

Vhunzhi ha zwiliwa zwi bva dzibulasini. Tshithu (tshibveledzwa) tsha u thoma tshi bva dzibulasini, tsha kona u shumiswa kha u ita zwiñwe zwibveledzwa zwa zwiliwa.

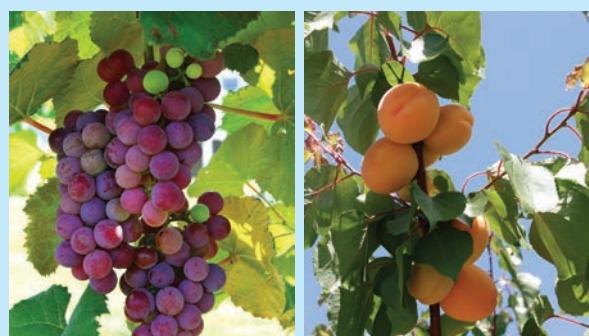
Vhurotho na mikapu zwi
bva kha goroi.

Ri wana makumba kha khuhu.

Ri wana mafhi na ñama kha kholomo.
Ri ita tshizi na yogati nga mafhi.

Mitshelo i aña wa kha miri na zwimela.

Ri shumisa mavhele kha u ita
mugayo/vhukhopfu.

Deithi:

Mutoli u bva kha ḥotshi.

Swigiri i bva kha mphwe/movha.

Ri wana ḥama na bekhoni kha nguluvhe.

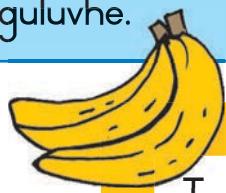

Ri nga kona u ṭavha mitshelo ngadeni dzashu.

Kha ri ite nyito

Imbani luimbo ulu ni
na mudededzi wañu.

Too, too: Vhomme vho vhuya na magwawha.
Too, too.

Miomva na maapula. Too, too.

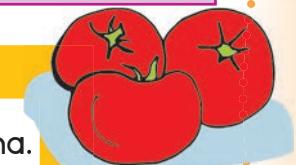
Nawa, eregisi na madabula. Too, too.

Ri ḥo la ra khwat̄ha mivhili. Too, too.

Nda shuma ndi na nungo. Too, too.

Ndi kapula zwi tshi difha. Too, too.

Nda dzula ndi na nungo. Too, too.

Zwiliwa zwa mutakalo na zwi si na mutakalo

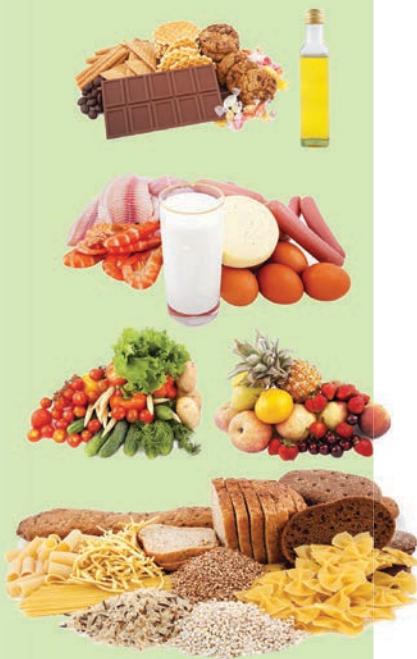
Vhege dza 8
Themo ya 3 - Vhege dza 8

Kha ri vhale

Zwiliwa zwine ra zwi funesa a si zwone zwo ri teaho tshifhinga tshoṭhe. Tshiňwe tshifhinga ri nga takalela tshithu tshine tsha si vhe tshavhudì kha riñe. Tshiňwe tshifhingavho a ri takaleli tshithu tshine tsha vha tshavhudì vhukuma kha riñe.

Fhedziha, tshithu tshavhudì tsha ḫalesa tshi a dina. Zwenezwo, zwiliwa zwavhudì zwa ḫalesa zwi nga ni dina. U ḫesa zwithu zwinzhi a zwi takadzi. Ilani u swika ni tshi pfa no fura. Ni songo ḫa tshithu ni sa gumi.

Kha ri ite nyito

Gerani zwifanyiso zwa zwiliwa zwi re na mutakalo na zwi si na mutakalo kha magazini ni zwi nambatedze kha zwikotikoti zwo teaho. Arali ni sa koni u wana zwifanyiso izwi, ni tou ola zwiliwa.

Zwiliwa zwi re na
mutakalo

Zwiliwa zwi si na
mutakalo

Kha ri nwale

Vhuragane
(burekifasi)

Shumisani zwe na guda nga zwiliwa kha u nwala menyu wanu.

Deithi:

Tshiswi \ddot{t} ulo (Lantshi)

Tshilalelo

Kha ri ite nyito

Ri khou ya u ita saladi ya mitshelo.

Tevhelani fhedzi ndaela dzi re afho fhasi.

Ni tea u vha na:

- Tshaka dzo fhambananaho dza mitshelo
- Dzhusi ya mitshelo
- Aisikhirimu kana khirimu
- Bawele khulwane

Tevhelani maga haya:

- Tanzwani mitshelo.
- Switolani makanda arali zwo tea (sa maswiri).
- Tsheani hu bve zwipida zwit \ddot{t} uku. (Ni humbele muthu muhulwane a ni thuse)
- Tanganyisani mitshelo kha bawele.
- Ilani ni diphine zwo tou ralo kana no shela aisikhirimu kana khirimu nga nth \ddot{a} .

Teacher:

Sign:

Date:

U vhulunga zwiliwa

Themo ya 3 - Vhege dza q

Kha ri vhale

Lavhelesani tshifanyiso itshi.

Ndi mini zwe na zwi vhona malugana na deithi (maduvha)? Zwi kha di lea? Ni vhona u nga ho bvelela mini kha zwi liwa izwi?

Kha ri vhale

Zwiliwa zwiñu (zwa fureshe) a zwi dzuli zwi fureshe tshifhinga tshilapfu. Miñwe mitshelo na miroho i a thoma u puta ya sina. Nama, khovhe na zwiñwe zwiliwa zwa mafhi zwi a sina. A ri tsha kona u dovha ra zwi ja. Ri nga ita mini uri zwiliwa zwi dzule zwi zwiñu? Fhethu havhuđi ha u vhulunga zwiliwa ndi firidzhini, fhedzi zwiñwe zwiliwa zwi a sinavho arali zwo dzulesa firidzhini kana kha tshixwatudzi. Hu na dziñwe ndila dza u ita uri zwiliwa zwi dzule zwi fureshe.

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi.
 Ambani na khonani yanu ngazwo.
 Hu na ndila dzifhio dzo
 fhambananaho dzine dza nga
 vhulunga zwiliwa?
 Hu na dzine na nga dzi humbula?
 Ambani na khonani yanu ngadzo.
 Vhudzani kilasi tsumbo dzadzo.

Deithi:

Kha ri nwale

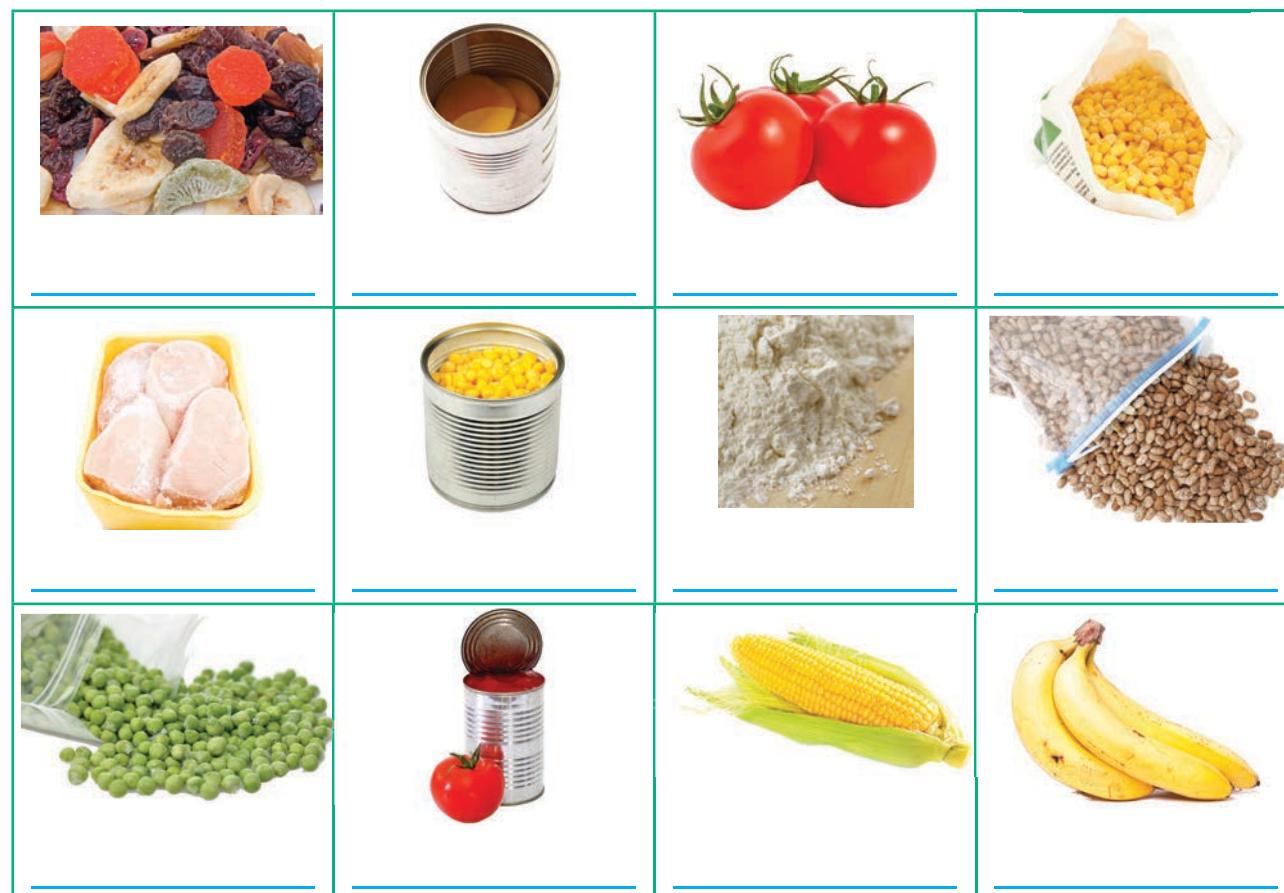
Lavhelesani zwifanyiso zwi re afho fhasi ni vhale maipfi a re zwibogisini. Ni kone
 u nwala lithihi la maipfi aya nga fhasi ha tshifanyiso tshi no yelana na ipfi ilo.

Zwiñu

Zwa zwikotikotini

Zwo omiswaho
(mikusule)

Zwo omiswaho aisini
(zwo xwatudzwaho)

Teacher:
Sign:
Date:

49

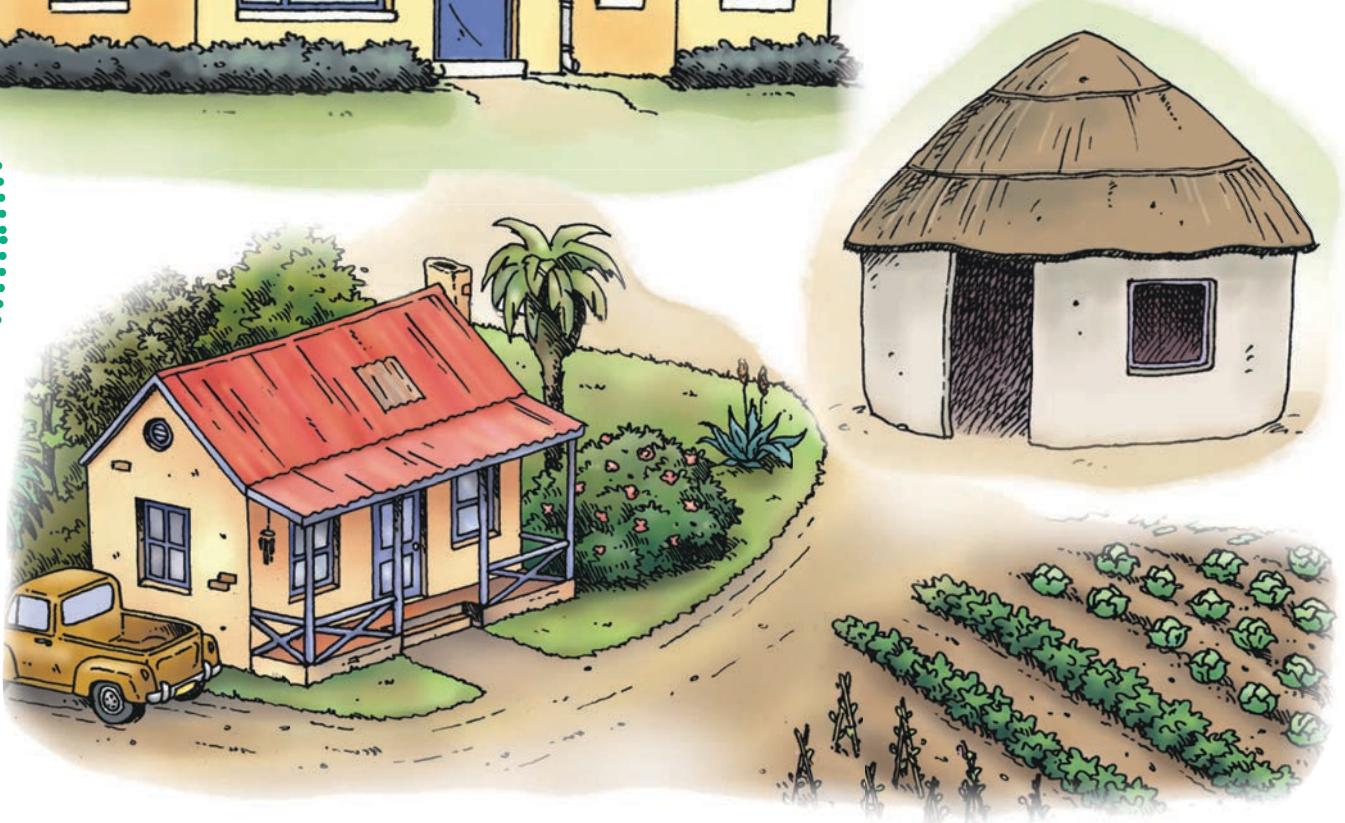
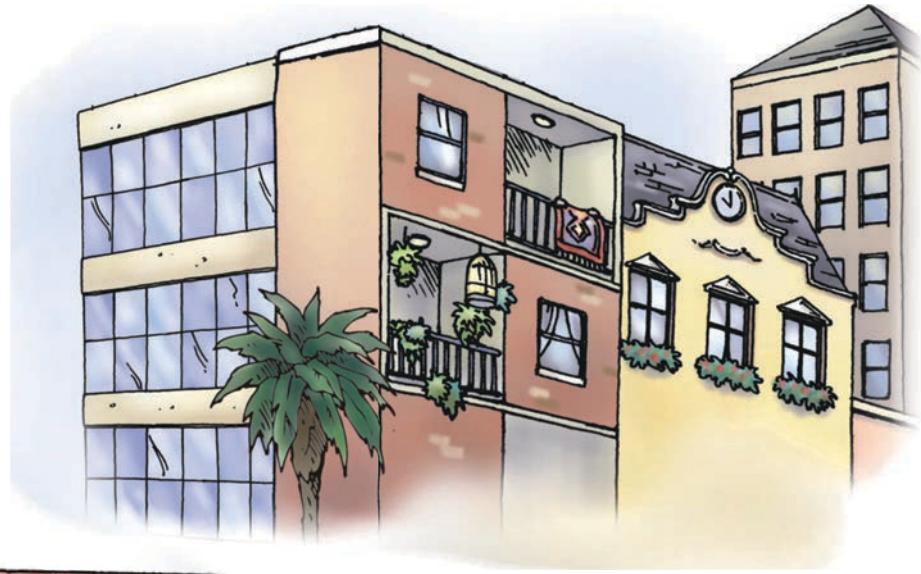
Tshaka dza mahaya (1)

Vhege dza /
Themo ya /

Kha ri ambe

Hayani hanu ndi hune na
dzula hone.

Vhathu vha Afrika
Tshipembe vha dzula midini
yo fhambananaho.
Inwe na inwe ya nndu idzi ni
nga i wana ngafhi?

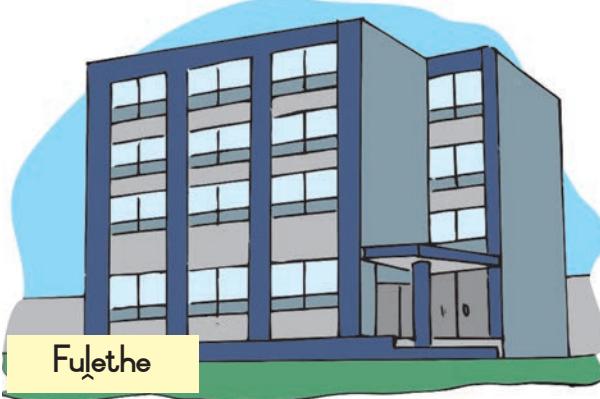

Deithi:

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso Ambani na khonani yanu nga zwithu zwine zwa fana midini yot̄he. Ni kone u amba nga zwithu zwi sa fani. Ho dalesa zwifhio? Zwi no fana kana zwi sa fani?

Fulethe

Nndu dza tshitizi tshithihi na zwivhili

Kharavane na madennde

Vhudzulo ha mikhukhuni

Nndu dza sialala

Kha ri ite nyito

Miđi ya tshitizi tshithihi.

Shumani ni kha zwigwada. Wanani bogisi la zwienda. Li penndeni uri li nge nndu. Divhumbeni nga vumba (kana vumba la u tambisa) tshifanyiso tsha musi ni tshi khou ita zwiñwe zwithu nga nnda ha nndu.

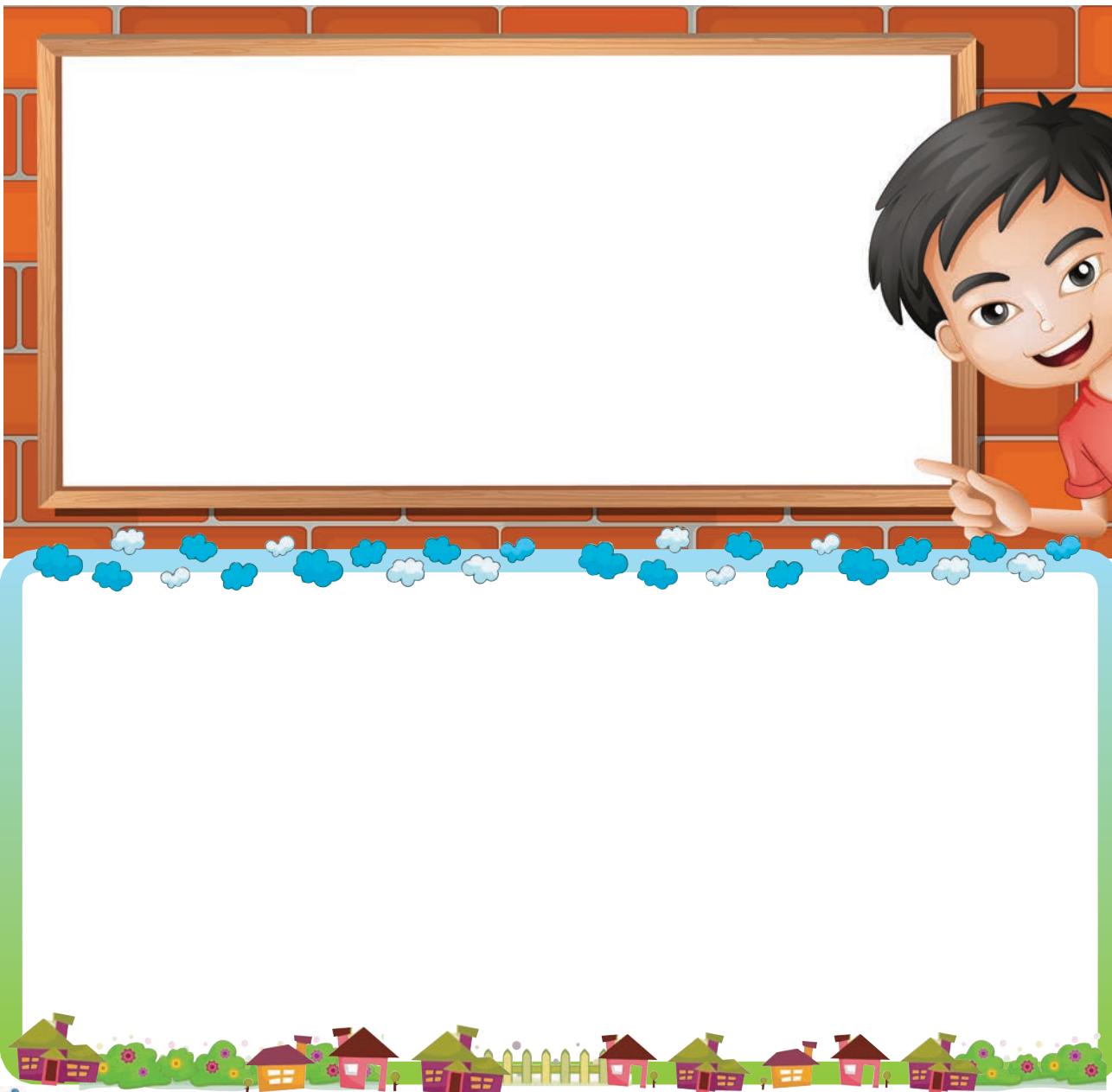

Tshaka dza nn̄du (2)

Themo ya L - Vhege dza /

Kha ri ite nyito

Elekanyani nga midi yo fhambananaho ye na vhuya na i vhona hune na dzula hone kana he na vhuya na dala. Olani zwifanyiso zwa tshaka mbili dza midi ye na vhuya na i vhona.

Kha ri ambe

Tsivhudzo ya mudededzi:
Mudededzi wañu vha ðo
thetshela mihumulo
ya vhoiwe.

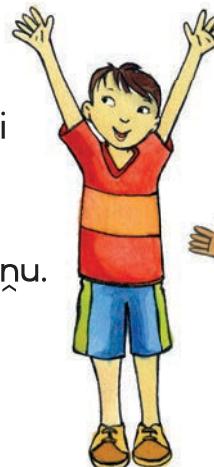
Nduni yo fhatiwaho zwavhuði ya khwath̄ha a ri pfesi phepho na mufhiso. A ri nelwi nga mvula kana ra dinwa nga muya. A si vhathu vhanzhi vho tsireledzwaho ngaurali. Ambani na khonani yañu nga uri vhathu vha ðitsireledza nga ndilade arali vha sa dzuli ngomu dzind̄uni.

Kharitharamuwe

Deithi:

- Tharamuwani u ya nga hune na nga kona uri ni kone u pennda thanga ya nn̄du ya han̄u.
- Gwadamani fhasi ni tavhe zwimela ngadeni yan̄u.
- Tharamudzani zwanda zwi ye matungo ni tshi sumbedza u vulea ha mafasit̄ere a nn̄du yan̄u. Zwino valani mafasit̄ere othe.
- Kwatamani ni t̄ahule ngadeni ya han̄u.
- Swielani fhasi nga luswielo lulapfu.
- Tanzwani mafasit̄ere nga labi ili.

Tsivhudzo ya mudededzi:

Thetshelesani mutevhetsindo une mudededzi wañu vha ðo lidza kha ngoma. Tsukunyeyani na mudivhit̄o uyu. Musi mudededzi wañu vha tshi tshintsha mudivhit̄o, na inwi tshintshani luvhilo lwa kutsukunyele kwañu. Ni thetshelese zwavhud̄i.

Teacher:
Sign:
Date:

51

Zwe midi yo fhambananaho ya fhatwa ngazwo

Themo ya l_t-vhege dza 2

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso.

zwidina

thaili

mazennge

semennde

madzhesi/thanga

ngilasi

basha

mabulannga

matombo

seila

pulasitiki

vumba/mavu

tsimbi

mikumba

mutavha

Ambani na khonani yanu nga matheriala o fhambananaho.

Ndi afhio a no bva limagani?

Aya manwe a bva ngafhi?

Talutshedzani kilasi uri nn̄du dzine na dzi vhona ni tshi da tshikoloni dzo fhatiwa nga matherialade.

Tsivhudzo ya mudededzi:
Mudededzi wanu vha do riwala
mutevhe kha bodo.

Deithi:

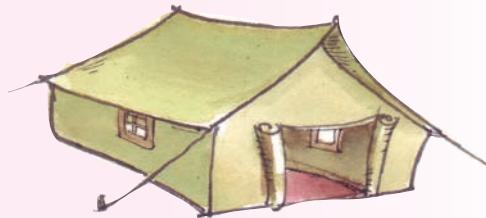
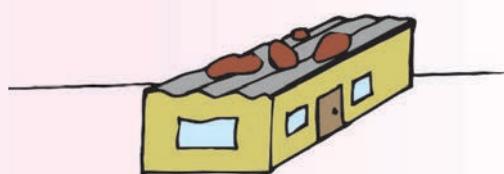
Kha ri ite nyito

Talani mutalo u tshi sumbedza uri lushaka luñwe na luñwe lwa nnđu lwo fhañwa nga matheriaña afhio.

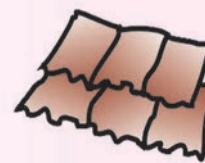
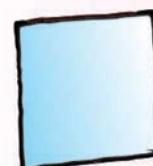
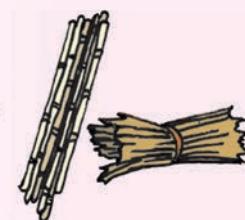
Tsivhudzo ya mudededzi:
Mudededzi wañu vha ño kuvhanganya bugu dzañu dza u shumela uri vha dzi sedze.

Lushaka lwa nnđu

Matheriaña a u fhañta

Nndu dzi no tea mutsho wo fhambananaho

Themo ya *4* - Vhege dza 2

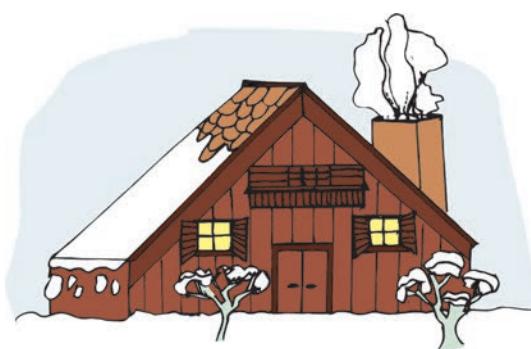
Kha ri vhale

Nndu dzi tsireledza vhatu kha mutsho wo fhambananaho. Dzi a kona u ri tsireledza kha masana a duvha a no fhisia. Dzi dovha dza ri tsireledza kha phepho, muya na mvula.

No vha ni tshi zwi *divha* uri vhatu vha no dzula mashangoni a no rothola vha tea u fhaṭa nndu dza tshipentshela? Nndu idzi dzi tea u tsireledza vhatu kha phepho musi gambogo i tshi wa.

Hoyu ndi mepe wa Greenland, shango *la* u rothola.

Heyi ndi igloo

Vharwe vha vhatu vha no pfi Vhainuit, vhane vha dzula fhethu ho *dalesaho* gambogo na aisi, vha fhaṭa vhukhudo havho ha vhuria nga mabuloko a aisi. Aisi i thivhela phepho. Vhukhudo uhu hu vhidzwa upfi ndi igloos.

Kha ri ite nyito

Ni kha zwigwada, itani litambwa la uri ni nga

fhatisa hani nn̄du.

Nangani uri i do vha nn̄du de?

Ni do shumisa matherialade?

Shumisani manwe a maipfi
haya?

vothi

vhudzulo ha mikhukhuni

midi ya sialala

nn̄du dza tshitizi
tshithihi kana zwivhili

zwidina

luvhondo

pennde

fulethe

thanga

tshimini (tshumela)

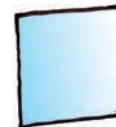
fasitere

semennde

Kha ri vhale

Itani itsi tshirendo sa
tshipida tsha litambwa lanu:

Fhat̄a iwe fhat̄a, nn̄du ntswantswa!

Randa muteo, u hwalele zwidina luvhondo lu ime
Namedza kapa u rwele mbalelo, mazennge a gonye
Hu vhe u awela duvha u fhisia.

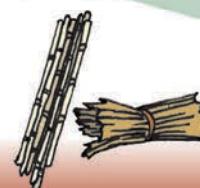

Fhat̄a iwe fhat̄a, nn̄du ntswantswa!

Tshit̄avha na mavothi na dzithaili khezwi

Mad̄i na semennde kha zwi swike ri hulunge –

Hu vhe u tinya mvula.

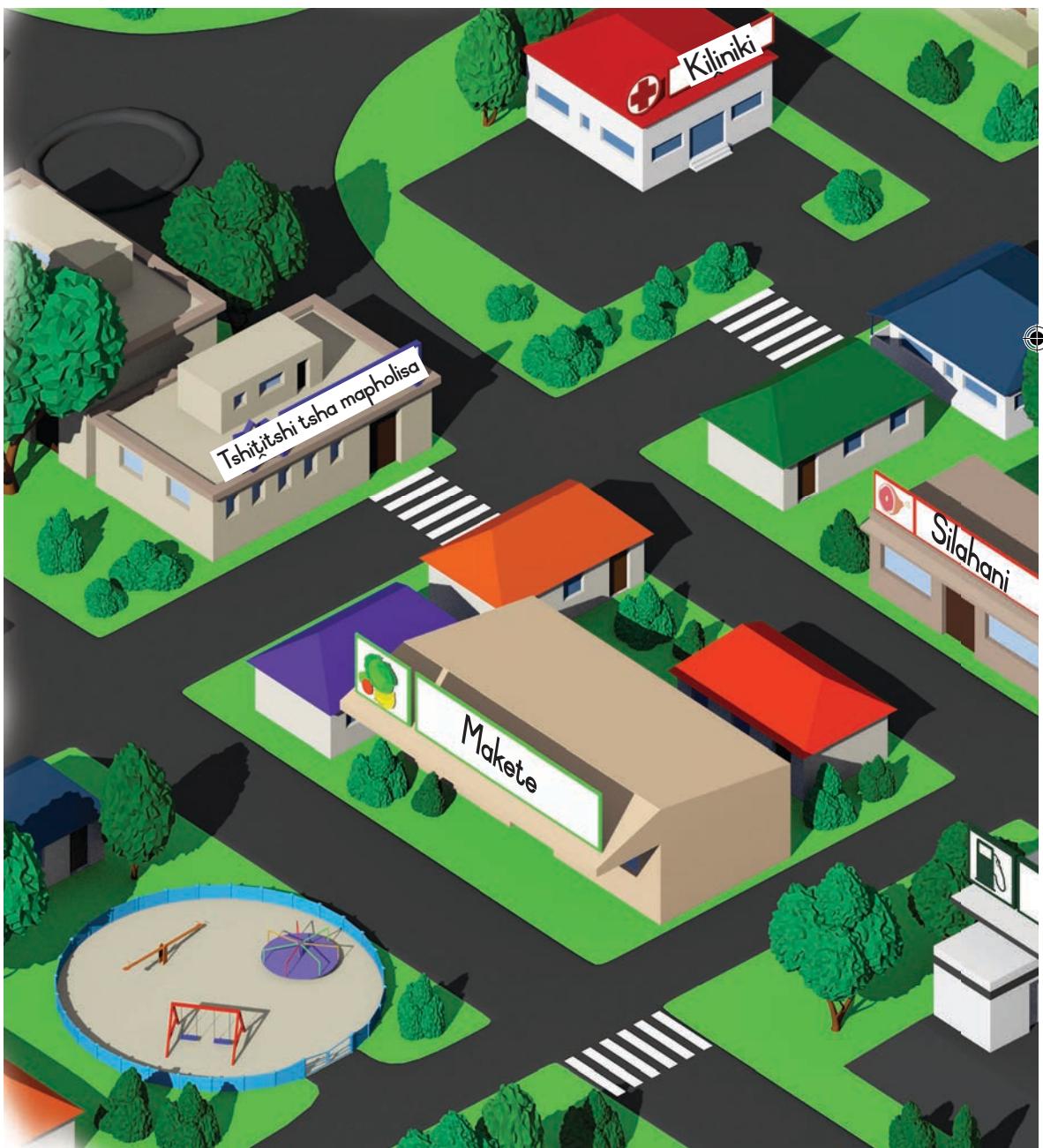

U wana fhethu na zwithu (1)

Kha ri vhale

Hu na tshaka dzo fhambananaho dza mimepe. U itela u kona u nanga mepe wo teaho ri tea u divha uri ndi nga mini ri tshi ṭoda u shumisa mepe.

Mepe ya zwiṭaraṭa i ri thusa kha u wana zwiṭaraṭa na huṇwe fhethu ḫorabonī ḫukhu na khulwane. Vhorabulasi vha ṭoda mimepe ine ya sumbedza zwithu zwi no nga madamu, milambo na thavha.

Kha ri ite nyito

Deithi:

Musi ni na khonani yanu, ambari nga mbudziso idzi. Olani tshitendeledzi u mona na fhethu hu re kha tshifanyiso tshi re kha masiañari aya mavhili.

Ni nga wana ngafhi bugu dza u vhala?

Ni nga pota ngafhi mbava?

Ni nga ya ngafhi musi ni tshi lwala?

Ni nga renga ngafhi zwiliwa?

Ni nga lindela bisi ngafhi?

Ni nga pfuka tshitaraña ngafhi no tsireledzea?

Tsvhudzo ya mudededzi:

Mudededzi wañu vha ño ni
vhalela afha fhethu nga huthihi
nga huthihi, na kona u wana
phindulo.

U wana fhethu na zwithu (2)

Themo ya tshikolo - Vhege dza 3

Kha ri ambe

Lavhelesani ndila, ine Mulalo a tshimbila ngayo u bva mudini wa hawe u swika tshikoloni, kha mepe uyu wa bada wa zwifanyiso.

Talutshedzani khonani yanu uri Mulalo u do tshimbila nga ndila ifhio.

Ni shumise manwe a haya maipfi:

nthha

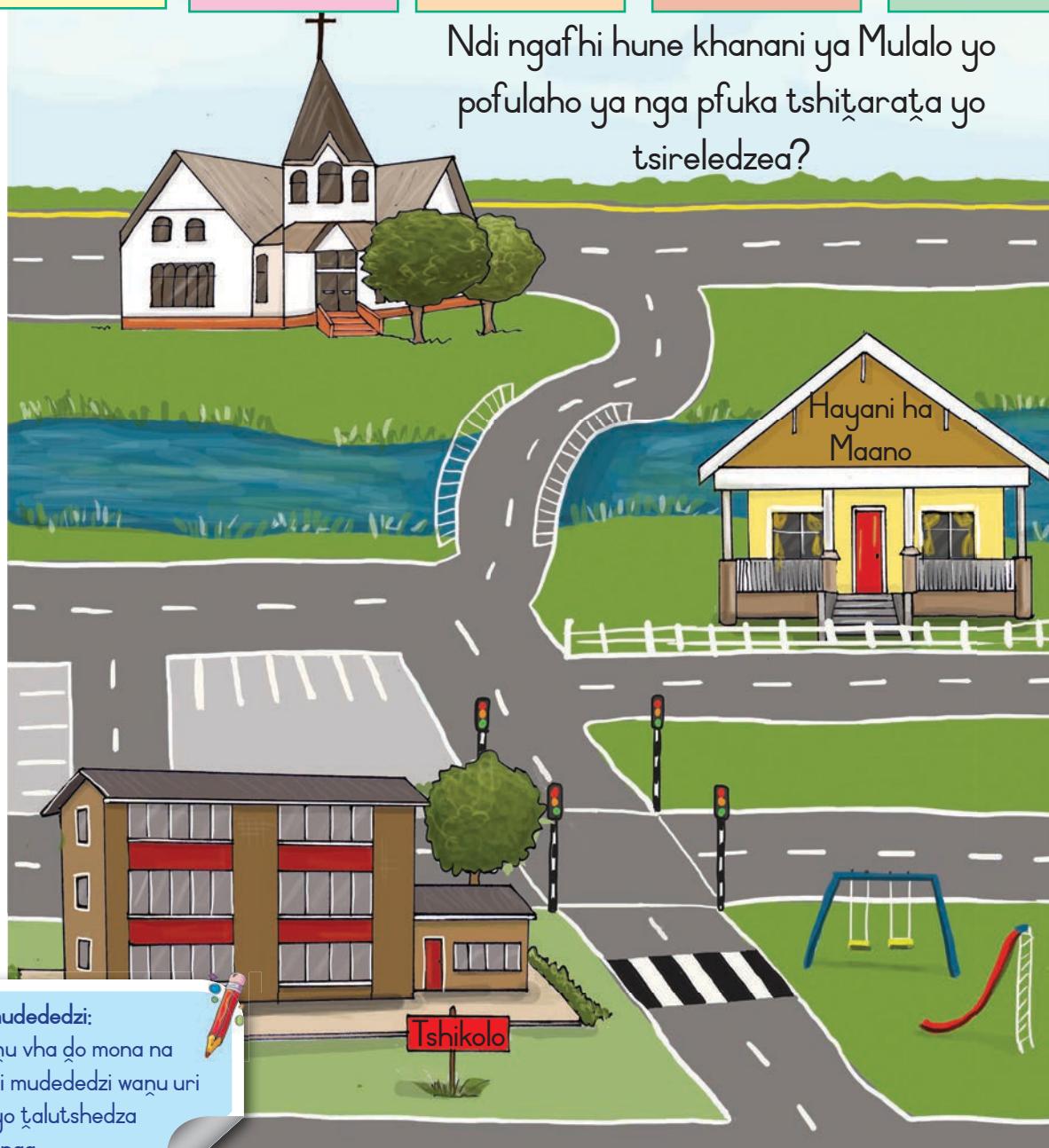
fhira

vhambelo

pfuka

fhasi

Ndi ngafhi hune khanani ya Mulalo yo
pofulaho ya nga pfuka tshitara ta yo
tsireledzea?

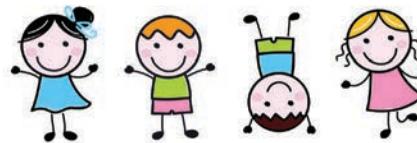
Tsvhudzo ya mudededzi:
Mudededzi wanu vha do mona na
kilasi. Vhudzani mudededzi wanu uri
khonani yanu yo talutshedza
ndila zwavhu di naa.

Kha ri tharamuwe

- Navhisani thambo ndapfu fhasi.
- Ni khou do tshimbila "badani" iyi.
- Tshimbilani nt̄ha ha thambo ni tshi ya phanda, murahu na matungo.
- Tshimbilani nt̄ha ha thambo no vhea zwanda nt̄ha ha thohoh.
- Tshimbilani nt̄ha ha thambo ni tshi ya murahu zwanda zwana zwi mut̄anani.
- Tshimbilani nt̄ha ha thambo ni tshi ya matungo zwanda zwana zwi kha khundu.

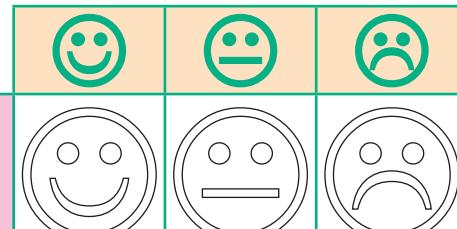
Deithi:

Kha ri vhale

No kona u swika ngafhi? Arali no kona u ita muṭharamuwo uyu woṭhe zwavhuđi, khaļarani tshifhaṭuwotshiňwethuwi. Arali no balelwa tshothe u ita muṭharamuwo uyu, khaļarani tshifhaṭuwotshiňtungufhali. Arali no kona u ita miňwe ya miňharamudzo iyi khaļarani tshifhaṭuwotshi re vhukati ha u ŋwethuwa na u ŋtungufhala.

Ndo kona u tshimbila nt̄ha ha thambo ndi tshi ya phanda na murahu.

Ndo kona u tshimbila nt̄ha ha thambo ndi tshi ya matungo.

Ndo kona u tshimbila nt̄ha ha thambo ndo vhea zwanda nt̄ha ha thohoh.

Ndo kona u tshimbila nt̄ha ha thambo ndi tshi ya murahu zwanda zwanga zwi mut̄anani.

Ndo kona u tshimbila nt̄ha ha thambo ndi tshi ya matungo zwanda zwanga zwi kha khundu.

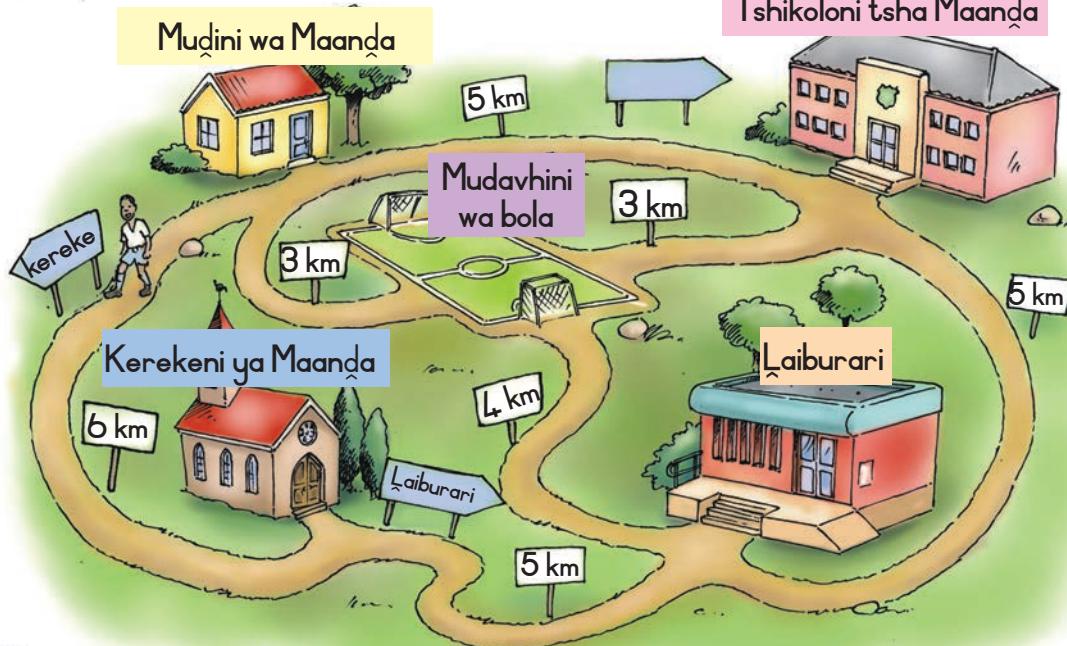

U wana ndila

Themo ya 4 - Vhege dzaz 4

Kha ri nwale

Mepe ya zwifanyiso i ri thusa kha u vhona uri fhethu ho thalangana nga ndilade. Lavhelesani mepe hoyu.

Tshikoloni tsha Maanda

Kha ri nwale

Fhindulani hedzi mbudziso. Ni nga kha di humbela khonani yanu uri a ni thuse.

Itani tshitendeledzi hune na vhona **km**.

Ni na zwitendeledzi zwingana?

Maanda u tshimbila u bva hayani u ya laiburari.

U vhona mini tsini na laiburari?

Ndi luswayo lufhio lwe a lu vhona e ndilani?

Maanda o tshimbila vhukule vhungafhani?

Ndi tshifha^{to} tshifhio tshine Maanda a nga kona u tshi vhona e muⁿangoni wa laiburari?

Maanda u na ndala. U khou todou ya hayani. Kha^{larani} bada ya tshikhau ya u bva laiburari i tshi ya hayani hawe.

Mudavhi wa bola ndi wone u re tsinisa na hayani ha hawe?

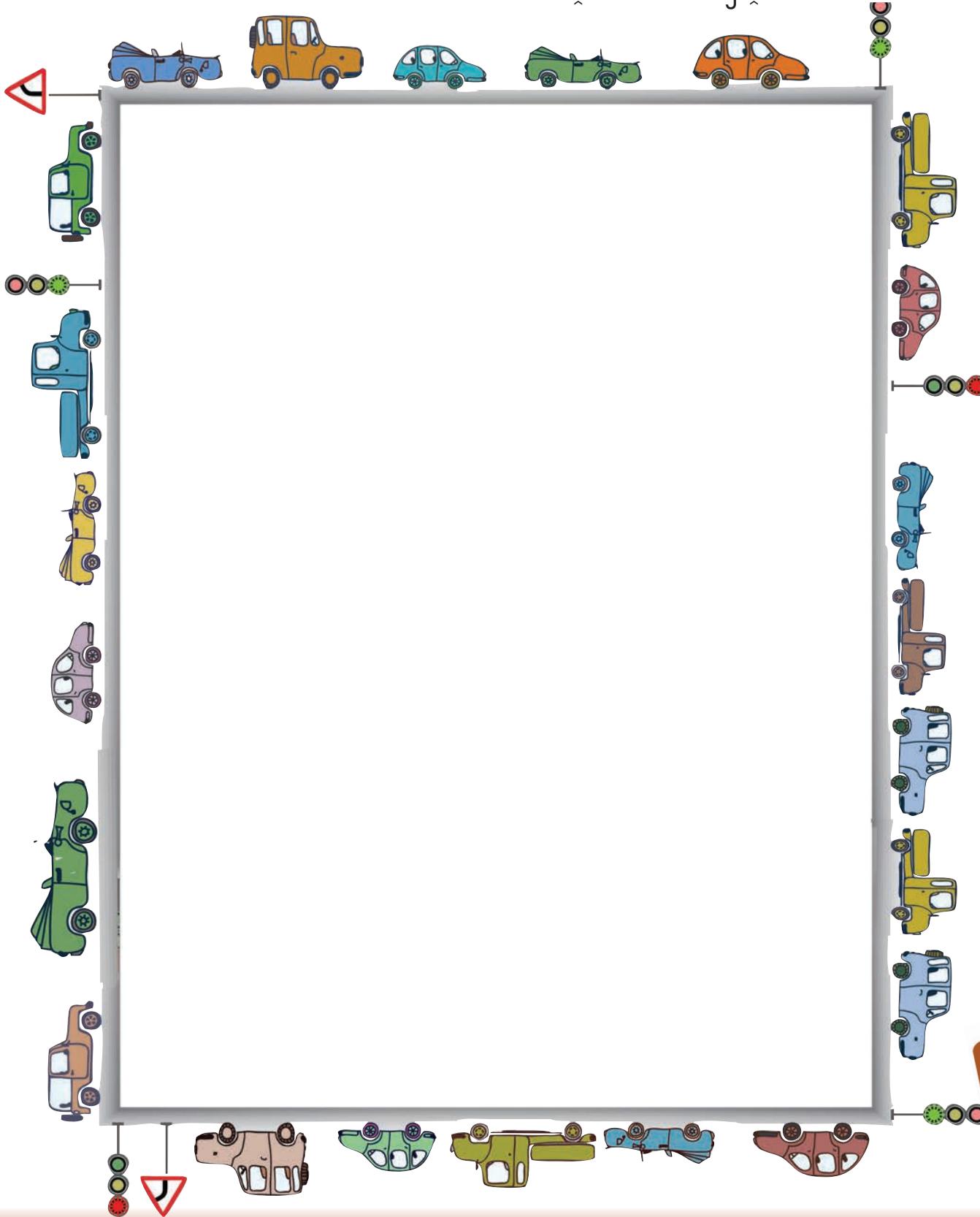
Tsvhudzo ya mudededzi:
Ni vhe na vhu^{tanzi} tshifhinga
tsho^{the} uri mudededzi wanu ni
a vha vhudza naa arali ni
sa koni u vhona zwavhu^di.

Kha ri ite nyito

Deithi:

Olani mepe wa zwifanyiso wa inwi muñe wa ndila ine na tshimbila ngayo vhukati ha fhethu huvhili. Ni nga nanga fhethu huñwe na huñwe huvhili. Musi no no fhedza ni nga sumbedza mepe wanu khonani dzanu. Sumbedzani khonani yanu mepe wanu ni ri a t̄alutshedze ndila yanu. Vhonani arali o zwi kona. Vhudzani mudededzi wanu arali khonani yanu o ita zwone.

Teacher:
Sign:
Date:

Themo ya 4 - Vhege dzə 4

Kha ri ite nyito

Mudededzi wañu vha ðo ni vhalela tshitorri tsha Maemu. Thetshelesani zwavhudì. Tevhelani ndila ine Maemu a fara yone kha mepe u re buguni yanu.

Tsvhudzo ya mudededzi:
Mudededzi wañu vha ðo ni
vhalela yone haf'hu vha ni
humbela uri ni ite tshifhambano
(X) kha fhethu.

Nga Migivhela Maemu u tamba na khonani dzawe phakhani ya (X).

Liñwe ñuvha nga matshelonitsheloni mme awe vha ri: "Makhulu vha khou luala. Ni nga kona u vha isela izwi zwiliwa?"

Deithi:

Maemu a dzhia pulasitiki khulukhulu ya zwiliwa. Fhedzi musi a tshi tou bva nga gethe (X) a tangana na munwe munna. Uyu munna a amba nga ipfi lidenya a ri. "Hoo, ndi khou zwi vhona uri wo hwala zwiliwa. Zwi khou ya ha makhulu, a thi ri?" Maemu a pfa o tshuwa nga maanda. A thoma u hwenya a tshi tsa na bada o livha tshititshini tsha vhadzimamulilo. A tshi swika henefha a khonela kha tsha monde (X). Fhedzi a ri a tshi sedza murahu a vhona u la munna a tshi khou mu tevhela.

Maemu a humbula u ya u toda thuso kha khonani dzawe phakhani. A tshi swika laiburari, a khonela kha tsha u la a tshimbila a tshi ya phanda (X). Kha tsha monde a vhona tshikolo, a tshi fhira (X). Zwitaratani a hu na na muthu. Maemu a thoma u hwenya henefha badani (X).

Ho no vha fhal a mbo di vhona phakha. A tshimbila kha buroho (X) uri a kone u swika kha khonani dzawe dzi re getheni la phakha! (X)

Kha ri tharamuwe

Ri khou tamba mutambo wa rilei.

Kushumisele kwashu kwa madi: hayani na tshikoloni

Kha ri nwale

Ri shumisa madi duvha lirwe na lirwe. Lavhelesani ndila dzo fhambananaho dzine ra shumisa ngadzo madi. Fhasi ha tshifanyiso tshirowe na tshirowe, nwalani zwine madi a shumiselwa zwone. Shumisani thohwana dzi tevhelaho.

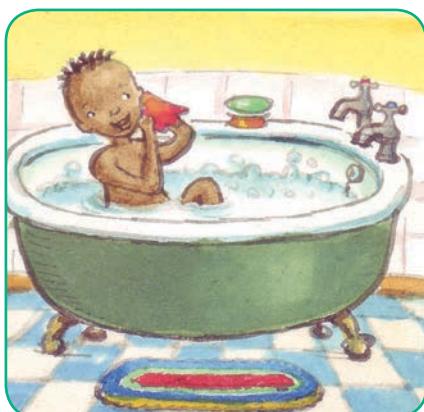
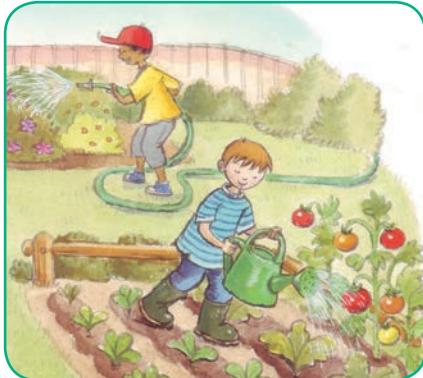
Kha u dzima mililo

Kha u tambo

Kha u ita uri zwimela zwi aluwe

Kha u kuvha na u tanzwa zwigodelo

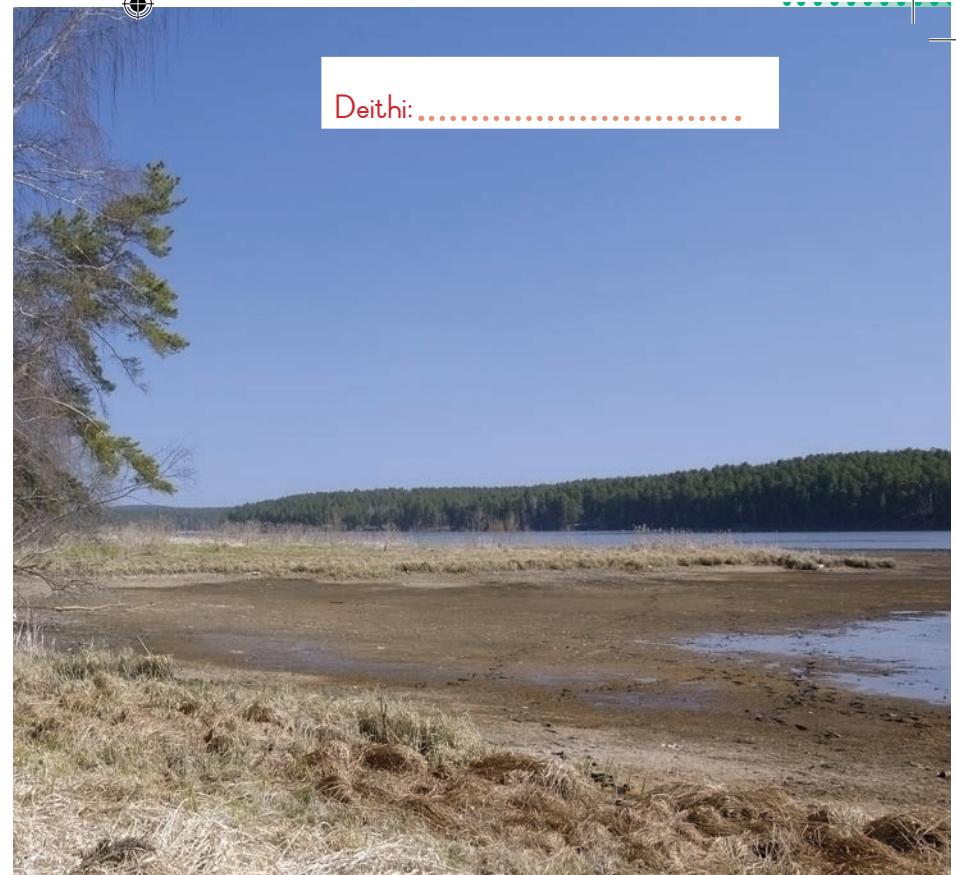
Kha u bika zwiliwa

Kharri ambe

Ambani nga zwiñwe zwithu
zwinzhi zwine ra shumisa madi
khazwo. Madi ndi vhugala.
Ambani ngauri ri tambisa hani
madi. Hu nga bvelela mini arali
ra nga fhelelwa nga madi?
Vhudzani mihumbulo yanu
vhanwe nga inwi kilasini.

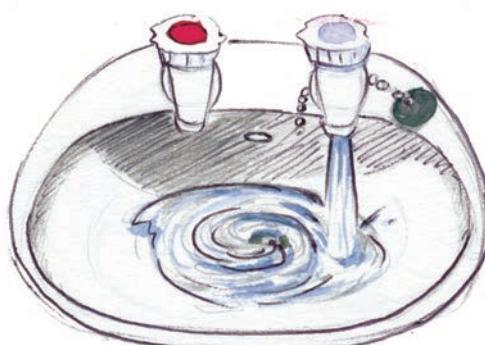

Deithi:

Kharri tharamuwe

Edziselani zwi tevhelaho:

Madi a no khou
shuluwa kha
bommbi a tshi
dzhena kha
beizini.

Gole ja mvula li no
khou engedzedzea
ja fhedza lo nisa
mvula khulu ha
fhedza
makole o
balangana.

Mulambo u no khou elela nga
zwiñku u tshi pfuka matombo
wa fhedza u tshi vho elela
mutavhani musekene.

Kharri tambe

- Tambani mutambo wa "Bakete na marotha a madi".

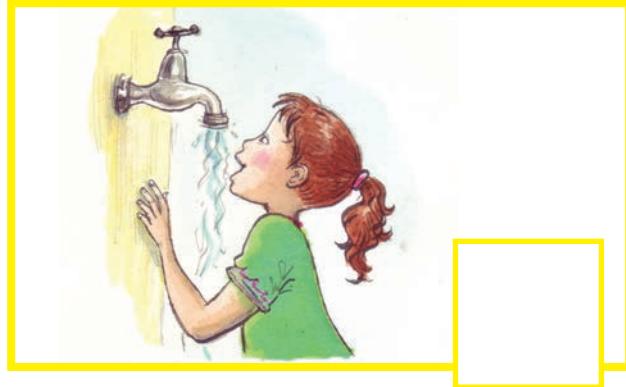
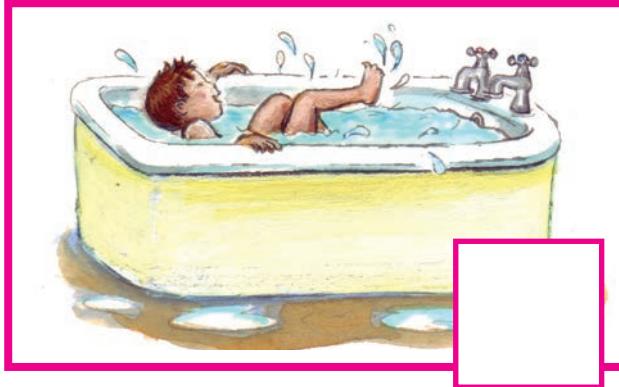
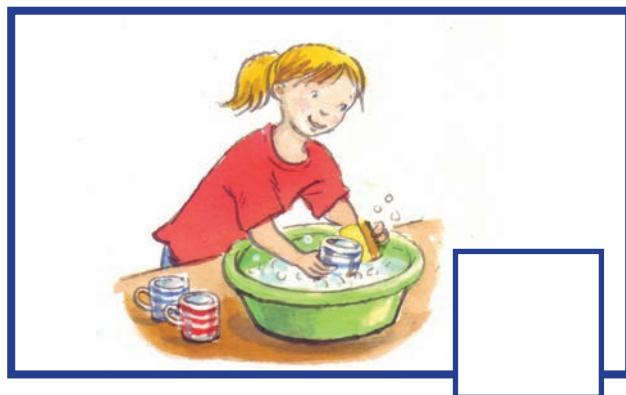
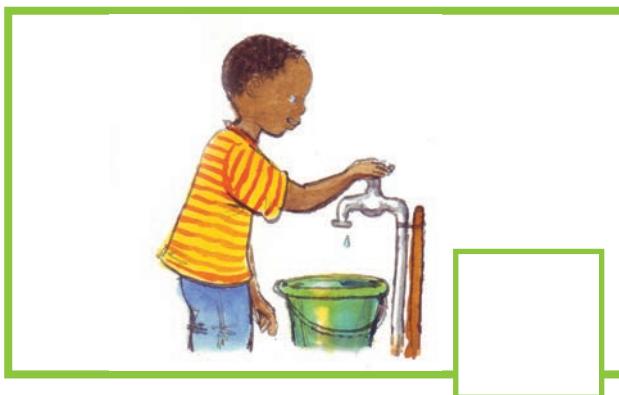
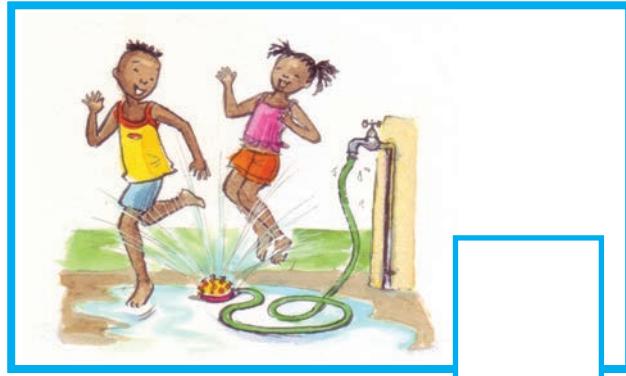
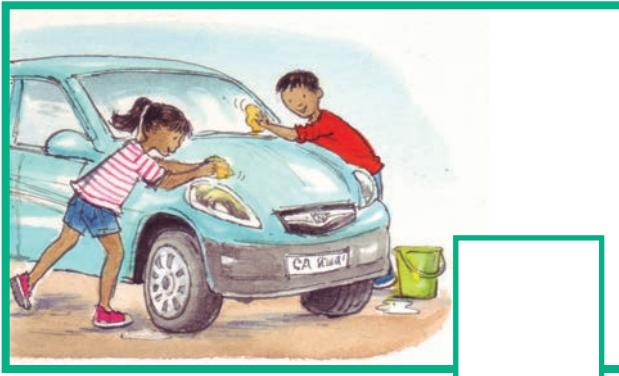

58 Ndila dza u lozwa madi

Themo ya $\frac{4}{4}$ - \hege dza 5

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Itani thiki (✓) tsini na tshifanyiso tshiñwe na tshiñwe tshine khatsho madi a vha a tshi khou vhulungiwa, na (✗) tsini na tshifanyiso tshiñwe na tshiñwe tshine khatsho madi a vha a tshi khou lozwiwa.

Deithi:

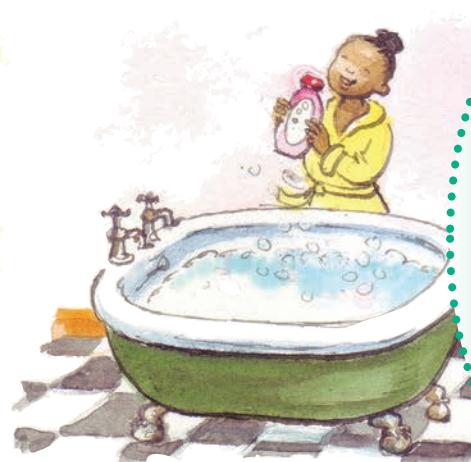
Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso zwe na dzenisa tshifhambano khazwo. Ambani sa kilasi nga zwine vhatu vha khou ita tshifanyisoni tshenetsho. Ambani uri vha nga shumisa madi zwavhu di nge vha ita mini.

Kha ri nwale

Vhalani mafhungo a re afho fhasi. Dzenisani thiki (✓) kha fhungo linwe na linwe line la do ri thusa u vhulunga madi, na tshifhambano (✗) kha tshiinwe na tshiinwe tshi no lozwa madi.

	✓ kana ✗
Ndi litsha bommbi i tshi khou shulula madi musi ndi tshi khou tambo mano.	
Ri shumisa tshisibe tshi no vhavhalela mupo. A thi tevhuli madi a u tambo a bavuni, ndi a shumisa ngadeni.	
Madekwana manwe na manwe ndi tambo bavuni lo dalaho nga madi.	
Arali nda vhona bombbi i tshi khou rothisa madi ndi a i vala ya khwatha.	
Ri tanzwa zwigodelo madi a tshi khou shuluwa.	

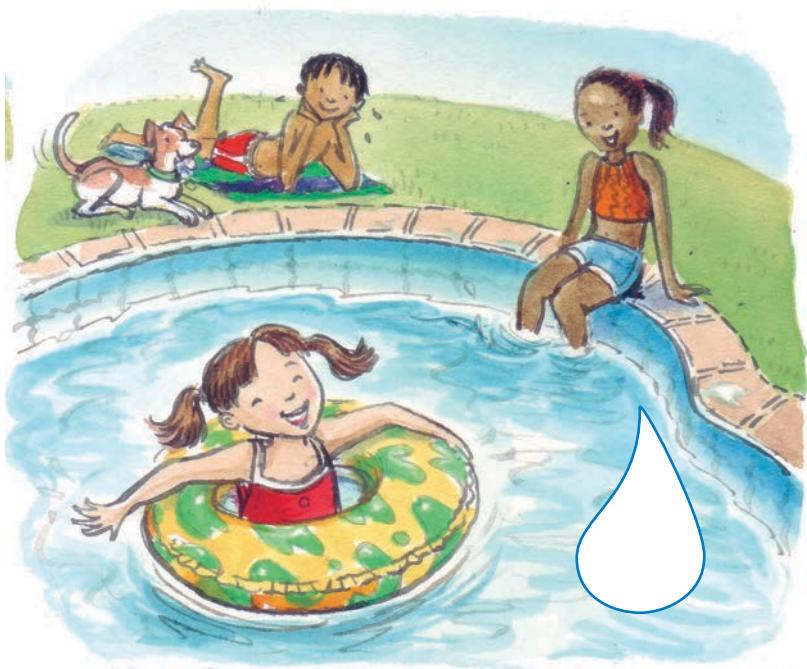
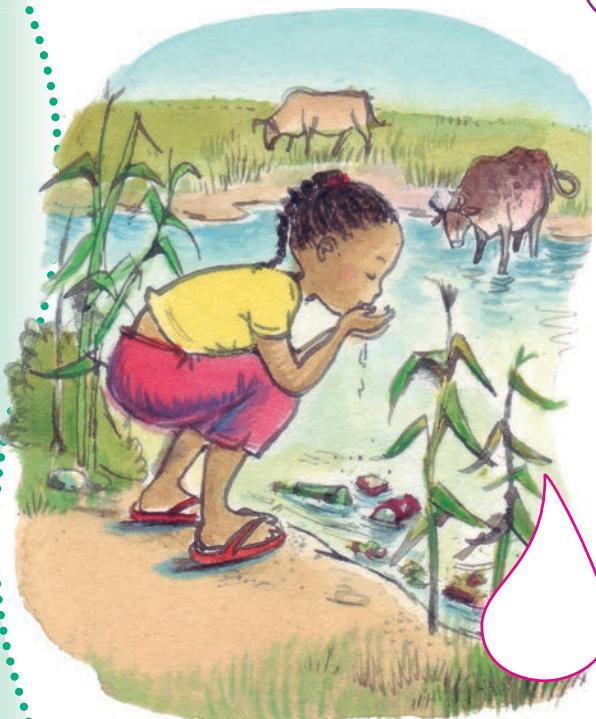
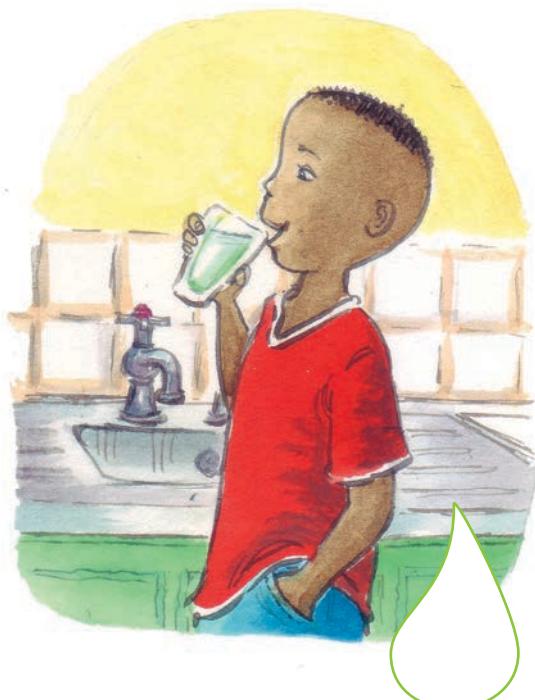
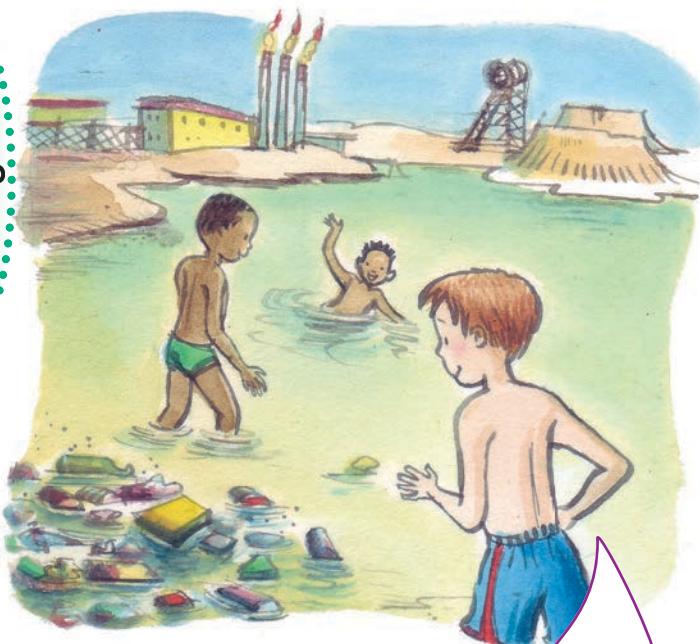
Madi a u nwa o teaho na a songo teaho

Themo ya 4 - Vhege dza 6

Kha ri nwale

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Dzhenisani thiki (✓) kha tshifanyiso tshiñwe na tshiñwe tshi no khou sumbedza nyito dzi si na khombo. Dzhenisani tshifhambano (✗) kha tshifanyiso tshiñwe na tshiñwe tshi no khou sumbedza nyito dzi re na khombo.

Kha ri nwale

Deithi:

Nwalani ipfi "a zwi na khombo" kana "zwi na khombo" ni tshi fhedzisa mafhungo. Ro dzula ro ni itela la u thoma.

Unwa madi a re na tshika **zwi na khombo**.

Ubambela madini a re na tshika _____.

Unwa madi a re mabodeloni _____.

Unwa madi a no bva mulamboni wo tsikafhadzwaho zwi _____.

Unwa madi a phaiphini o kunakiswaho _____.

Kha ri tambe

Tambani na vhariwe vhavhili.

- Vhandani zwanda khathihi (mazha) na madi a no khou rotha:
 - nga u ongolowa bommbini
 - nga u t̄avhanya bommbini
 - nga u t̄avhanya nga maanda bommbini
 - nga tshifhinga tshithihi
- Tambani mutambo muñwevho wa u vhanda zwanda une na u ñivha

Kha ri t̄haramuwe

- Thamuwani sa tshidula tshi tshi bva madini o tshikafhalaho.
- Thamuwani sa tshidula tshi tshi bva madini o kunaho.
- Gadani sa bere i re na ñora i no khou gidiñela u nwa madi.
- Gidiñani nga luvhilo ni tshi shavha mvula ya tshirulu.
- Rathani kha matombo ni tshi pfuka mulambo. Thusani vhanne vha si kone u tshimbila.
- Dzunguluwani no ima fhethu huthihi sa madi ane a khou shuluwa bavuni (ni noñhe na musi ni na khonani).
- Mudededzi wañu vha ño ni sumbedza uri ni tshintshela lini kha muñwe mut̄haramuwo. Thetshellesani zwavhudzi zwine vha khou ni sumbedza.

60 U vhulunga madi o kunaho

Vhege dza 6
Themo ya 4 - Vhege dza 6

Kha ri vhale

Madi a tshika a ri vhangela malwadze.

Ri tea u nwa madi o kunaho.

Ri tea u tamba na u bambela madini o kunaho.

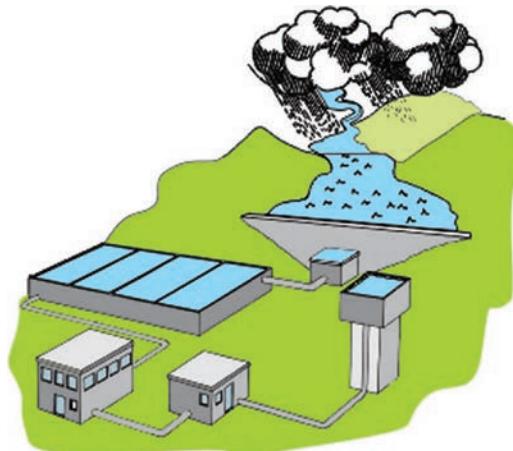

Kha ri ambe

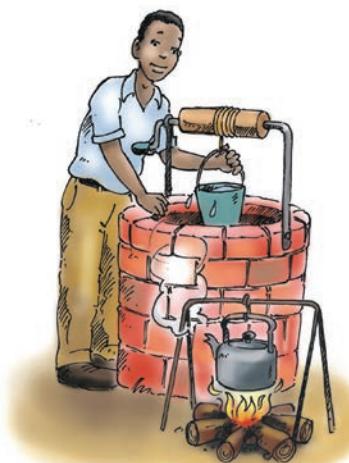
Lavhelesani zwifanyiso. Ambani na khonani yanu ngauri madi ashu o kunaho a bva ngafhi? Vhudzani kilasi mihumbulo yanu. Musi ri tshi kunakisa madi, a a kuna lune ra kona u a nwa.

Ri nga nwa madi a mvula arali thanga dza nndu ya hashu na thannge zwo kuna.

Mimasipala i kunakisa madi ya a vhulunga uri ri kone u a nwa.

Ri nga vhilisa madi ashu uri ri bvise tshika.

Ri nga sefa madi ashu uri ri bvise tshika.

Deithi:

Kha ri ite nyito

Humbelani mudededzi wanu vha ni sumbedze uri sefo (filithara) ya madi i itiswa hani.

Ni tea u vha na:

Bodelo la 2 litha la pulasitiki
Muṭavha musekene, wo kunaho
Muṭavha wa madzhoro, wo kunaho
Thongwana/giravhulu, dzo kunaho
Lufhangaluno fhiria
Dzudzu lo kunaho
Ngilasi ya madi

Kha ri ṭharamuwe

- Shumisani tshisagana tsha nawa na hupu. Vheani hupu fhasi vhagudi vho ima kha rou vhukule ha 5m u bva kha hupu. Ni nga shumisa hupu ya netibolo.
- Mugudi muñwe na muñwe u wana tshikhala tsha u posa tshisagana tsha nawa kha hupu.

U bva kha masiari u ya kha vhusiku

Masiari na vhusiku zwo fhambana.

A zwi fani, ri pfa miungo yo fhambananaho, nahone ri ita zwithu zwo fhambananaho.

Nga masiari ri vhona u penya ha duvha. Duvha li ri fha tshedza na vhududo.

Vhunzhi ha vhathe vha shuma nga masiari, nahone ri ya tshikoloni nga masiari.

Kha ri nwale

Lavhelesani zwifanyiso ni ambe na khonani yanu ngazwo. Ndi zwifanyiso zwa masiari kana vhusiku? Zwi fhambana nga mini? Nwalani uri "Masiari" kana "Vhusiku" nga ntsha ha tshifanyiso tshiñwe na tshiñwe.

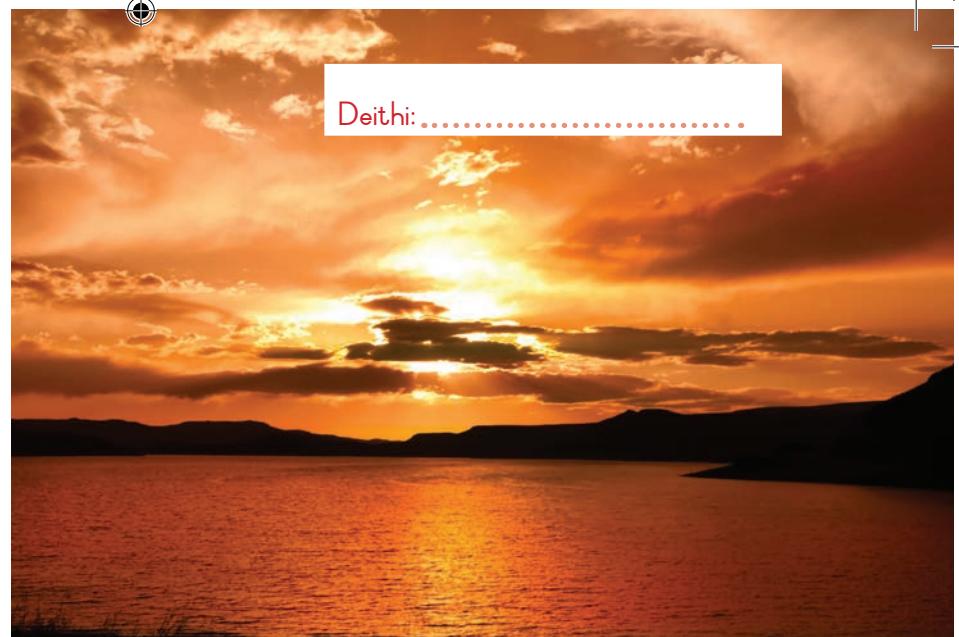

Kha ri vhale

Duvha li kovhela nga madekwana.
Hu a swifhala ra thoma u vhona
nwedzi na naledzi.

Ri tea u shumisa mbone uri ri
kone u vhona zwine ra khou ita.

Deithi:

Kha ri tħaramuwe

- Shumisani mapala (vhuno) kana ni shumise khounu dzi no nga bikhoni na bola.
- Vheani vhuno (kana bikhoni) mithara dzi si gathi u bva kha vhagudi.
- Shumisani bola khulwane ine ya nga sa bola ya milenzhe.
- Rahelani bola mapalani kana vhukati ha bikhoni.
- Thomani nga u raha nga mulenzhe wa tsha u ja ni tevhedze nga wa monde.
- No kora zwikoro zwingana?

Makoleni vhusiku

Themo ya 4 - Vhege dza 7

Kha ri vhale

Masiari ri vhona lutombo na makole nyana. Tshi re tshihulwane ndi uri ri vhona ḫuvha.

Vhusiku, ri vhona ḥwedzi na ḥaledzi.
Hu dovha ha vha na puланete dici no vhonala sa ḥaledzi.

Tshiṁwe tshifhinga ḥwedzi u a kona u vhonala na nga masiari. A ri koni u u vhona zwavhuđi ngauri ḫuvha ḥi a penyesa. Sedzani ni vhone arali ni tshi nga kona u vhona ḥwedzi nga masiari.

Kha ri ite nyito

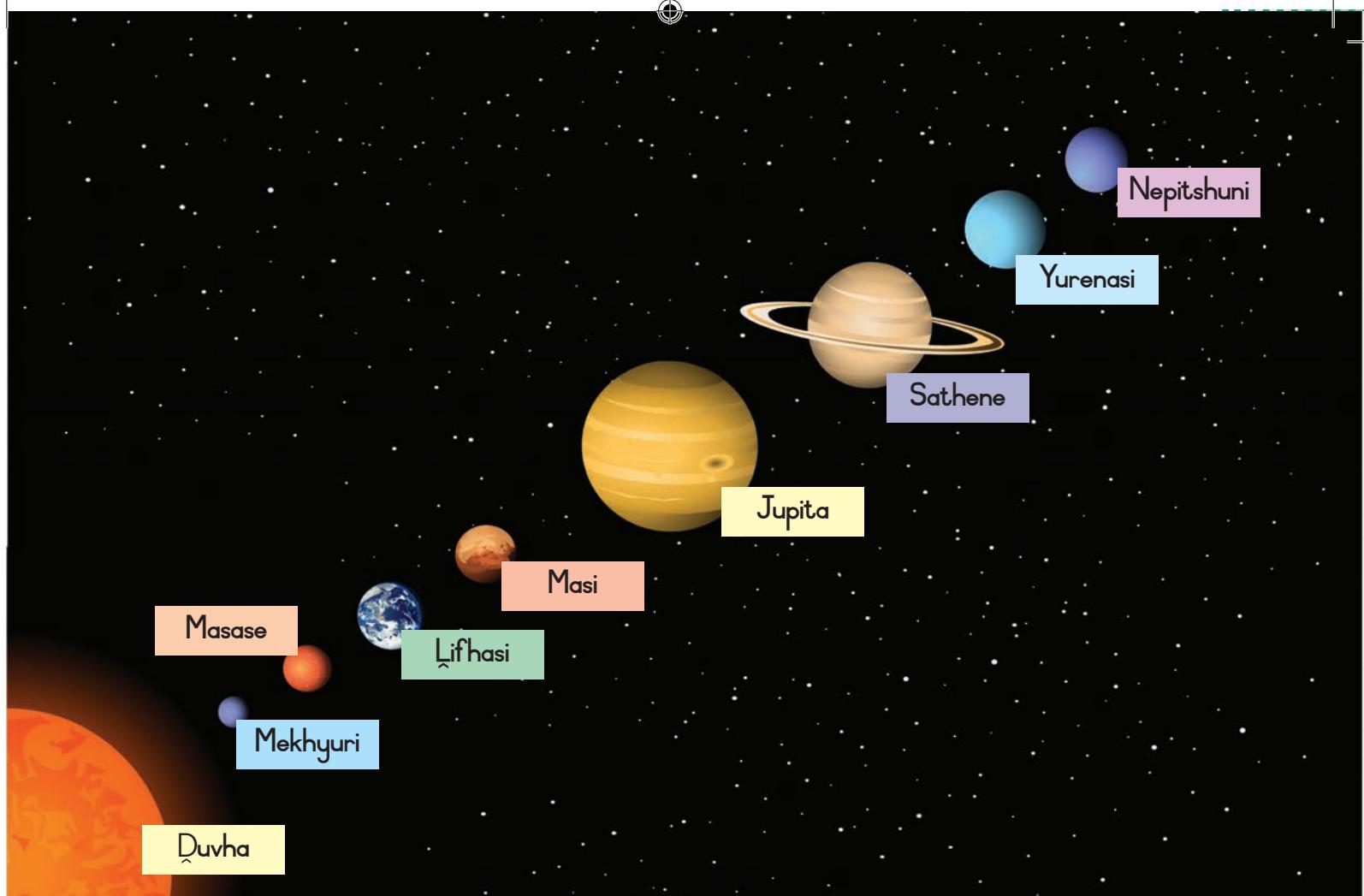
Ḩwedzi a u vhonali u tshi fana ḫuvha ḥinwe na ḥinwe. Lavhelesani ḥwedzi kha vhusiku vhuṭanu hu no tevhelelana. Kha zwibogisi zwi re afho fhasi, olani zwivhumbeo zwo fhambananaho zwa ḥwedzi zwe na zwi vhona.

Vhusiku ha u thoma

Vhusiku ha vhuvhili

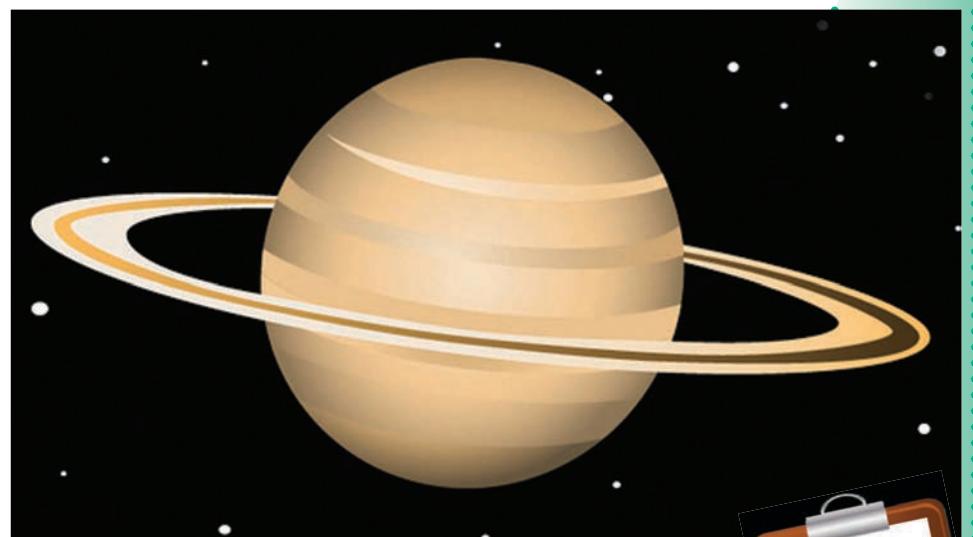
Vhusiku ha vhuṭanu

Həzwi zwithu ndi ḫuvha na pulanete dzi re kha sisiteme yashu ya ḫuvha – ndi vhabura vhashu vha re tshikhalani. (Duvha na pulanete a two ngo oliwa zwi tshi sumbedza saizi dza vhukuma.)

Hetshi ndi tshifanyiso tsha Sathene. Yo fhambana na dziñwe pulanete dzothe ngauri i na rinngi u mona nayo. Ni a kona u vhona zwithomathoma zwitshena zwi re kha tshifanyiso? Ni vhona u nga ndi mini? Lavhelesani tshifanyiso tshihulwane tshi re nga nthā. Sathene ndi khulwane kana ndi ḫukhu kha liphasi? Ndi pulanete ifhio i no fhira Sathene?

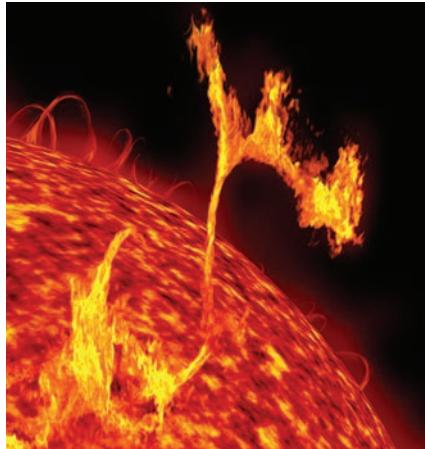

Duvha na ḥwedzi

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi.

Themo ya $\frac{4}{4}$ - Vhege dza 8

Ambani na khonani yanu. Zwi ri sumbedza mini? Ni nga bula phindulo iñwe na iñwe i no da muhumbuloni wanu.

Tsvhudzo ya mudededzi:
Mudededzi wanu vha do thetshesla
mihumbulo yanu vha kona u ni vhudza
uri ndi zwifanyiso zwa mini.

Kha ri whale

Duvha ndi ḥaledzi. Li fana na bola khulukhulu ya mulilo ine ya hasekanya mufhiso na tshedza zwi tshi ya kha masia othe. Duvha ndi līhulwane kha līfhasi nga zwigidi na zwigidi. Ḫwedzi ndi bola khulwane ya matombo na buse ine i si hasekanye mufhiso. Ḫwedzi a u ri vhone tsheli nga tshedza tshawo. U nga tshivhoni tshi no humisela masana a ḫuvha kha riñe. Ḫwedzi ndi muñku nga maanda kha līfhasi.

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga zwa uri ḥwedzi wo shandukisa hani kha vhusiku ha mađuvha mañanu. Ni kone u lavhelesa zwifanyiso izwi. Ḫwedzi wanu wo vha u tshi vhonala sa tshiñwe tsha izwi?

Ḩwedzi wa gumba

Lutshenzhe

Luvhedzhegu/Nzedzana

Naledzi

Deithi:

64

Kha ri vhale

Duvha ndi yone ḥaledzi i re tsinitsini na riñe. Dziñwe ḥaledzi dzot̄he dzi kulekule na riñe. Arali ni tshi nga fara lwendo lwa u ya u dala kha iñwe na iñwe ya ḥaledzi idzi nga luvhilo luhulu, zwi nga ni dzhiela miñwaha minzhi u swika khadzo.

Kha ri ambe

Penya ḥaledzi, penya,
A thi ñivhi uri u nnyi.
N̄tha ṭadulu wo dzula.
U tshi penya sa daimani.
Penya ḥaledzi, penya,
A thi ñivhi uri u nnyi!

Kha ri vhale

Luimbo ulu lwo vha lu tshi imbiwa na miñwahani ya kalekale. Vhatu vho vha vha sa ñivhi zwinzhi nga ḥaledzi. Ano mađuvha ri vho ñivha zwinzhi vhukuma. Vhaendatshikhalani vha ya tshikhalani nga rokhethé dza tshipentshela uri vha ñivhe zwinzhi nga ḥaledzi. Musi vhaendatshikhalani vha tshi ya tshikhalani, vha ambara sutu dza tshipentshela dza tshikhalani. Nga n̄thani ha vhaendatshikhalani vha vhahali na vhat̄ali vhe vha vha rumela henengei, zwino ro no guda zwinzhi nga ḥaledzi.

Kha ri ambe

Ndi zwithu zwavhuđi uri ro guda zwinzhi nga ḥaledzi? Ambani nga haya mafhungo na khonani yanu.

Themo ya 4 - Vhege dzə 8

63

Inwi ni wa tshipentshela.

Muvhili wanu wothe ndi wa tshipentshela.

Muvhili wanu ndi wanu!

A HUNA
MUTHU
o teaho u
kwama
vhudzimu
hañu.

**Arali muñwe muthu a nga kwama
vhudzimu hañu, vhudzani vhañwe.**

**Arali muñwe muthu a nga ni
itisa zwithu zwine ni si zwi fune,
vhudzani vhañwe.**

**Hune na nga founela hone
ni tshi toda thuso:**

Child Line: 0800 05 55 55

Life Line: 0861 322 322

SAPS Crime Stop: 086 00 10111

Nomboro ya shishi ya SAPS: 10111

**Nomboro ya Vha Tsireledzo ya Vhana:
012 393 2359/2362/2363**

Make a placemat
Cut out the pictures you like and
paste them on to the opposite page to
make yourself a two-sided placemat.
Cover or laminate the placemat with
plastic and use it when you eat.

